

TARİHYAZIMI BAĞLAMINDA ATATÜRK'ÜN ANILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Emin ELMACI*

Özet

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ülkenin işgalden kurtulmasını ve bağımsız bir devlet olmasını sağlayan Mustafa Kemal Atatürk; yaptığı devrimlerle sadece ülkesini ve milletini düşündüğünü çok açık olarak halka ve tüm dünyaya göstermiştir.

Atatürk, halkına sorumluluk bilinci gereği, hayatının önemli dönemlerini yazıya geçirmiş ve görevini yapmıştır. Halkına bir hesap veriş anlamına da gelen bu anılar; 1918'den itibaren çeşitli yerlerde yayımlanmıştır.

Bu anılar, bazen kendi el yazısıyla tuttuğu defterlerle, bazen yakınlarına anlattıklarıyla, bazen bazı gazetecilerin telgraflarına yanıt vererek, bazen de gazetecilerle mülakatlar yaparak yayımlanmıştır. Buna bir de yine dönemin basınında yayımlanmış biyografileri de eklemek gereklidir. Bu çalışmamızda, Atatürk'ün anılarının ve biyografilerin yayımlandığı ilk özgün kaynaklarına gidilerek, tarihyazımında önemli olan bu anıların geçmişten günümüze gelişimi anlatılacak ve değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Mustafa Kemal, Samsun, Nutuk

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, emin.elmaci@deu.edu.tr

EVALUATION OF ATATURK'S MEMOIRS IN THE CONTEXT OF HISTORIOGRAPHY

Abstract

The founder of the Republic of Turkey, Mustafa Kemal Atatürk, who enabled the country to get rid of the occupation and become an independent state, has very clearly shown to the public and the whole world that he thinks only of his country and nation with the revolutions he has made.

Atatürk wrote down important periods of his life and fulfilled his duty as a requirement of the sense of responsibility towards his people. These memories, which also mean giving an account to the people; It has been published in various places since 1918.

These memoirs were published sometimes with notebooks he kept in his own handwriting, sometimes with what he told his relatives, sometimes by responding to telegrams from some journalists, sometimes by conducting interviews with journalists. It is also necessary to add to this the biographies published in the press of the period. In this study, by going to the first original sources where Atatürk's memoirs and biographies were published, the development of these memoirs, which are important in historiography, from the past to the present, will be explained and evaluated.

Keywords: Turkish National Struggle, Mustafa Kemal, Samsun, Nutuk

GİRİŞ

Atatürk'ün, sorumlu bir devlet adamı kimliği ile yaşadıklarını not aldığını biliyoruz. Daha askerlik yıllarında alışkanlık edindiği bu önemli özellik, onun ülkenin kurtarıcısı ve çağdaş, bağımsız bir yeni devletin kurucusu olması ile oldukça değer kazanmıştır.

Atatürk'ün hayatında kişiliğini oluşturan, düşüncelerine yön veren ve tecrübelerini artıran başından geçen bu anılar, bazen kendi el yazısıyla tuttuğu defterlerle, bazen yakınlarına anlattıklarıyla, bazen bazı gazetecilerin telgraflarına yanıt vererek, bazen de gazetecilerle mülakatlar yaparak yayımlanmıştır. Ayrıca dönemin basınında yer alan, onunla ilgili biyografilerin de kendi elinden çıktığı kabul edilebilir.

Atatürk öğrencilik yıllarından itibaren, Harp Okulu ve Harp Akademisinde not defterlerine çeşitli konulardaki bilgileri kaydetmeye başlamıştı¹. Şam'daki 5'inci Ordudaki görevi sırasında da bu defterlere yazmaya devam etmişti. 1906 yılında Şam'da 30'uncu Süvari Alayındaki bu görevinde, "Hayatım" başlığı ile yazdığı kısımda; anılarını yazması ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Atatürk; *"Elim kalem tutmaya, beynim fikir yürütmeye başladığı günden daha lise sıralarında bulunduğum zamandan beridir ki gönlümde hayatımın akışını kaydetmek için bir arzu duyarım. Birçok defalar, cep defterlerimin boş yapraklarını hayatımın bölümlerinin bazılarıyla doldurdum. Asıl maksadım, ömrümün gerçek akışını yazmak iken, her nedense o yapraklarda, fazlaca duygusallık ve hayallere kapılmışım. Bunun için o karışık yapraklara rağbet etmedim. Onları karışıklıktan kurtarıp saklamak istemedim. Çünkü çok abartılı idiler... Bu yazılarımın benden başka hiç kimse tarafından okunmayacağına, bu defterin ben ölünceye kadar, benden başka hiç kimsenin eline geçmeyeceğine emin olmadığım için, duygularımı tam bir açıklık ile ortaya koymaktan korkarım."* Cümleleriyle daha elinin kalem tutmaya başlamasından itibaren *"hayatının akışını"*² kaydetme konusunda arzu duyduğunu belirtmişti.

Aynı şekilde Karlsbad'daki anılarını yazdığı defterlerde de bu durumu *"Karlsbad'da geçen günlerimin anılarını bütünüyle ve olduğu gibi bu defterlere geçiremedim. Bunun iki nedeni var, birincisi yeterince yazı yazmak için vaktim olmadı. İkincisi her düşündüğümü, her yaptığımı, yani bütün fikirlerimi ve hayatımla ilgili surları bu defterlere nasıl emanet*

¹ Atatürk'ün Not Defterleri, C 10, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Ankara, 2009, s.3.

² Atatürk'ün Not Defterleri, C 10, s.50-51.

edebilirdim? Hatta bu yazdıklarımı bile bir gün, ihtimal pek yakın bir günde yok etmeyecek miyim? Şimdiye kadar hep öyle olduğu içindir ki, anılarımı toplayan bir derlemem yoktur” şeklinde anlatmıştır. Buna rağmen bu defterlerin tutulduğu ve yayımlandığı görülmektedir.

Atatürk’ün dönemin basınında yayımlanan biyografi ve anılarının büyük çoğunluğu ise, belli dönemlerde araştırmacılar ve yazarlar tarafından yayımlanmış olmasına rağmen, hala görülmeyenler olabileceğini de belirtmek zorundayım. Nitekim bu çalışmamızda da daha önce bilinmeyen yeni bulgular ile Atatürk’ün biyografisine ve anılarına katkı sağlamayı düşünmekteyiz. Bu çalışmamızda bunlara da yer verilecektir. Atatürk’ün yazdıkları üzerinden anılarının tümüyle ilgili kısa da olsa, çok yönlü bir çalışmayı Sami N. Özdemir’in 1973 yılında yayımlanan “*Cumhuriyetin Ellinci Yılında: Atatürk’ün Yazıları, Sözleri*”³ makalesinde ve İsmet Görgülü’nün 1987’de yayımladığı “*Atatürk’ün Anıları*” adlı kitabının girişinde⁴ bulmak mümkündür.

Atatürk’ün hakkında 1911 gibi erken tarihlerden itibaren haberlerin ve fotoğraflarının dönemin görsel ve yazılı basınında yer bulduğu bilinmektedir⁵. Bu yayımlananlar sayesinde genç Mustafa Kemal Bey’in kamuoyunda tanınmaya başladığını söyleyebiliriz. Bu noktada özellikle Trablusgarp ve çoğunlukla da Çanakkale Muharebelerindeki başarısı, onun artık tam anlamıyla tanınmasını sağlamıştır. Sonuçta 1918 yılına gelindiğinde, Mustafa Kemal Paşa’nın ülkede önemli bir kesim tarafından başarılı ve milli bir kişilik olarak tanınmıştır. İstanbul’a geldiğinde dönemin padişahının “*huzuruna*” çıktığı “*Cuma selamlığı*” görüşmelerinin basında yer bulması, gazetelerde demeçlerinin paylaşılması ve o dönemin siyasi gelişmeleri ışığında, genel olarak üst düzey askerleri itibarsızlaştırma yazılarına verdiği etkili yanıtların da gazetelerde çıkması, onu daha da önemli bir hale getirmiştir.

Bu noktadan sonra onun en erken tarihten itibaren “*hal tercümesi*” de sayılacak ve anılarını oluşturacak eserlerin tarihsel gelişimini izlemeye başlayabiliriz.

Mustafa Kemal Paşa’nın Yayımlanmış İlk Biyografisi

³ Sami N. Özdemir “Cumhuriyetin Ellinci Yılında: Atatürk’ün Yazıları, Sözleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl 1973, C 28, S 03, ss. 127-141.

⁴ İsmet Görgülü, **Atatürk’ün Anıları**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1997.

⁵ Mehmet Emin Elmacı, **Mustafa Kemal Atatürk’ün Kamuoyunda Tanınması (1911-1919)**, ATAM Yayınları, Ankara 2022.

Mustafa Kemal Paşa; Halep'ten görevinden istifa ederek İstanbul'a geldiğinde, kendisini birden veliaht Vahdettin ile Almanya'ya gidecek heyet içinde bulmuştu. Veliht ile Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm'in daveti üzerine, Almanya'ya bir geziye gitmesine karar verilmişti⁶. Mustafa Kemal Paşa'nın da içinde olduğu heyet, 15 Aralık 1917 tarihinde yola çıkmış⁷ ve 4 Ocak 1918 tarihinde akşama doğru İstanbul'a geri dönmüştü.⁸

Mustafa Kemal Paşa; dönüşü sonrası sol böbreğinden rahatsız olduğu için bir ay kadar yatağını terk edememiş ve doktorların önerisiyle⁹ 13 Mayıs 1918 tarihinde Viyana'ya yola çıkmıştı.¹⁰ Mustafa Kemal, Viyana'da muayene olduğu profesör isteği ile de yaklaşık bir ay sanatoryumda yattıktan sonra yine onun önerisiyle Karlsbad'a gitmiş¹¹ ve Sultan Reşat'ın ölüm haberini de 3 Temmuz 1918'de orada almıştı.¹²

Birkaç gün sonra da; İstanbul'da bulunan yaveri Cevat Abbas'ın İstanbul'a dönmesi için yazdığı telgraf üzerine de 1918 senesi 27 Temmuz Cumartesi günü Karlsbad'dan İstanbul'a hareket etmiş¹³, 4 Ağustos 1918'de de İstanbul'a varmıştı.¹⁴

İşte Mustafa Kemal Paşa, bu önemli günlerde Yunus Nadi'nin Yenigün gazetesinde¹⁵ ilginç bir şekilde kendine yer bulmuştu. Yenigün gazetesi, ilk kez 22 Eylül 1918 tarihli sayısında ilk sayfasında “*Yenigün'ün Müsabakası*” başlığıyla yayımladığı bir yazıda “*Müسابakamızın esasını harb-i umumide kesb-i şöhret eden (şöhret kazanan) generallerin gölge tarzı neşredeceğimiz*

⁶ Şerafettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2004. s. 148.

⁷ **Tasvir-i Efkâr**, 16 Kânunuevvel (Aralık) 1917. “Veliht-ı Saltanat Hazretlerinin Seyahati”

⁸ **Tanin**, 5 Kânunusani (Ocak) 1918-1334. “Veliht Hazretlerinin Muvasalatı”, Mustafa Kemal Paşa; Ruşen Eşref ile ilk mülakatı da İstanbul'a bu gelişinde yapmıştı.

⁹ Falih Rıfık Atay, **Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005., s. 47.

¹⁰ Utkan Kocatürk, **Atatürk Ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918 – 1938**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1973, s. 225.

¹¹ Falih Rıfık Atay, **Vahdettin**, s. 47.

¹² Şerafettin Turan, **age.**, s. 155.

¹³ Falih Rıfık Atay, **Vahdettin**, s. 48.

¹⁴ Utkan Kocatürk, **age.**, s. 225.

¹⁵ Yunus Nadi'nin Tasvir-i Efkâr'dan ayrılması sonrası 2 Eylül 1918 tarihinde ilk kez çıkarttığı Yenigün gazetesi; bir ara sansür nedeniyle sık sık kapatılmış, adını “Eskigün” yapmış, 27 Mart 1919'dan sonra İşgal döneminde de İngilizlerce 6,5 ay kapatılmıştı. Yunus Nadi de tutuklanarak, Bekiraga bölümüne hapsedilince daha sonra gittiği Ankara'da gazeteyi “Anadolu'da Yenigün” adıyla çıkartmaya başlamıştı. 24 Mayıs 1924 tarihinden itibaren de İstanbul'da adını “Cumhuriyet” yaparak günümüze kadar kesintisiz gelmiştir. Pelin Böke, **Yenigün'den Cumhuriyet'e Yunus Nadi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1994, s.37.ve 40.

resimlerden kimler olduklarını tanımak teşkil edecektir."¹⁶ Diyerek savaşta şöhret kazanmış generalleri gölgelerinden tanınacağı ödüllü bir yarışma gerçekleştireceğini açıklamıştı.

İşte gazetenin, resimlerinin yanında, onlarla ilgili bilgi de vereceğini açıkladığı "şöhret kazanmış generallerden" birisi de Mustafa Kemal Paşa olacaktır.

24 Eylül tarihindeki sayısında "Müsabakamız Yarın Başlıyor"¹⁷ şeklinde haber veren Yenigün'ün yarışmasının ilk günü olan 25 Eylül tarihli sayısında, İngiliz Komutan "Sir Douglas Haig" vardı.¹⁸ Ertesi günkü 26 Eylül sayılı yarışmasının 2.gününde ise verdiği gölge fotoğrafta Mustafa Kemal Paşa'nın silueti vardı ve altındaki yazıda da okuyucularına "Kimdir?"¹⁹ Şeklinde soru yöneltilmişti.

İşte gazetenin "kimdir" diye sorduğu kişinin yanıtı, 10 Ekim tarihli sayıda verilmişti. Bu sayısında gazete, 2.sayısında gölgesini verdiği Mustafa Kemal Paşa'nın gerçek fotoğrafını 16.sayısında vermiş ve altında da geniş olarak Mustafa Kemal Paşa'yı tanıtmıştı.²⁰ Fotoğrafının altına "Ordu Kumandanlarımızdan Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa" yazılan tanıtım yazısı ise "Ordu Kumandanlarımızdan Mustafa Kemal Paşa" başlığını taşıyordu. Gazete; bu yarışmada Mustafa Kemal Paşa'yı okuyucularına tanıtmış ve onun hal tercümesi bugün de bildiğimiz şekilde ilk kez yayınlanmış oluyordu. Gazete;

"Mustafa Kemal Paşa bu harpte büyük hizmetler ifa eden şecii (cesur, yiğit) komutalarımızdandır. Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı muvaffakiyetle harp eden bir avuç kahraman meyânında temerrüz eden (öne çıkan) Mustafa Kemal Bey, Harb-i Umumiden evvel Sofya'da ataşemiliter idi. Harb-i Umumiye iştirakimiz üzerine muharib orduya dahil olmuş ve Çanakkale'deki firkalarımızdan birinin kumandasını deruhte etmiştir. 13 Nisan 331'de (25

¹⁶ Yenigün, 22 Eylül 1918-(1334) 15 Zilhicce 1336, "Yenigün'ün Müsabakası".

¹⁷ Yenigün, 24 Eylül 1918-(1334) 17 Zilhicce 1336, "Müsabakamız Yarın Başlıyor" Gazetenin yayımladığı fotoğraflar arasında Alman Velihtı Prens Wilhelm, Alman General Otto Von Balow ve Mareşal Hindenburg, Avusturya Macaristan Generalleri Von Mac Kenzen ve Boroeviç, İngiliz Amiral John celiko Rus başkumandan Nikola Nikolayeviç gibi önemli komutanlar bulunmaktaydı. Ayrıca; Mustafa Kemal'den başka Türk komutanlardan sadece İzzet Paşa ve Cevat Paşa tanıtılmıştı.

¹⁸ Yenigün, 25 Eylül 1918-(1334) 18 Zilhicce 1336, "Yenigün Müsabakası Başladı 1".

¹⁹ Yenigün, 26 Eylül 1918-(1334) 19 Zilhicce 1336, "Yenigün'ün Müsabakası 2" Mustafa Kemal'in gölgesinin yayımlandığı bu sayısında tanıtılan komutan ise Mustafa Kemal'in 1910 yılında Picardie manevralarında karşılaşmış olduğu Fransız Mareşal Foch idi.

²⁰ Yenigün, 10 Teşrinievvel 1334-(Ekim 1918) 3 Muharrem 1336, "Yenigün'ün Müsabakası 16"

Nisan 1915) İngilizler Arıburnu'na çıktıkları ve Kocaçimen Tepesine doğru ilerledikleri zaman karşılarında Mustafa Kemal Beyin kahraman firkasını bulmuşlardı. Fırka, kanlı bir muharebeden sonra düşmanı sahile atmış, İstanbul yolunu kapamıştı. Mustafa Kemal Bey, kahraman kıtaatıyla bu cephede Temmuz'a kadar bütün düşman hücumlarını tevkif etmiş (durdurmuş), 24-25 Temmuz'da (5-6 Ağustos) ansızın Anafartalar'a çıkan İngiliz kıtaatını da mahir ve azimkâr idaresiyle mağlup etmiştir. Çanakkale'den sonra terfi ederek Mirliva (Tuğgeneral) olan Mustafa Kemal Paşa, Ruslara karşı sevk edilen ve sağ cenahtaki ordunun kumandasını deruhte eylemiştir. Mustafa Kemal Paşa ehyevm (halen) Filistin Cephesi'ndeki ordularımızdan birinin komutanıdır.”²¹ Cümleleriyle tanıtmış ve ilk kez Mustafa Kemal'i kamuoyuna hal tercümesi ile vererek tarihe kaydını koymuştu.

Atatürk'ün İlk Mülakatı Ve Çanakkale Anıları

Atatürk'ün hayatının bir bölümünün anlatılmış olduğu eserler aslında bizler için önemlidir. Atatürk'ün yazılı ve görsel basında kendine yer bulması ise konumuz dışındadır. Bu konuyla ilgili tarafımdan yazılmış “Mustafa Kemal Atatürk ve Kamuoyunda Tanınması 1911-1919”²² adıyla çıkmış eserde tespit edilebilenler yer bulmuştur. Atatürk'ün zamanla kamuoyunda tanınmasıyla birlikte; başından geçen olaylar ise “onun yaşadıkları ve anıları” olarak daha da değer kazanacak ve belli bir aşamadan sonra da tarihte kendine yer bulacaktır.

Atatürk'ün anıları olarak en önemli ve en erken girişim, Ruşen Eşref (Ünaydın'ın) Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı ilk mülakat olacaktır. Bu mülakat, Ruşen Eşref'in dediğine göre Mustafa Kemal Paşa'nın annesinin Beşiktaş'taki evinde, ilki 24 Mart 1918 ve sonuncusu da 28 Mart 1918 olan görüşmelerle gerçekleşmişti²³.

1918'de, Ziya Gökalp'in yönetimindeki²⁴ Yeni Mecmua'da, Çanakkale Savaşı'nın yıl dönümünde özel bir sayı çıkarma amacıyla, Çanakkale'de bulunanlarla ilgili mülakatlar yapılması kararlaştırılmıştı. Ruşen Eşref de, Çanakkale Zaferi'nin yıldönümü için bir "*fevkalade nüsha*" çıkarmayı

²¹ **Yenigün**, 10 Teşrinievvel 1334-(Ekim 1918) 3 Muharrem 1336, “Yenigün'ün Müsabakası 16”

²² Mehmet Emin Elmacı, **age**.

²³ Ruşen Eşref Ünaydın, “Mustafa Kemal Paşa'yı Nasıl Tanıdım”, **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, Kasım 1983, C XLVII, s. 418.

²⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal, (1881-1919)**, C I, Remzi Kitabevi, 1999, s. 278.

düşünen Yeni Mecmua adına, Ziya Gökalp tarafından Çanakkale'de yiğitliği görülmüş bazı erler ve subaylarla röportaj yapmakla görevlendirilmişti.²⁵

“*Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale'de pek kahramanlık göstermiş olduğunu duyuyoruz. Fakat ben, ne yazık ki, kendisini şimdiye kadar hiç görmedim, tanımıyorum.*”²⁶ diyen Ruşen Eşref; Selim Sırrı (Tarcan) Bey'in, Nişantaşı'ndaki apartmanında rastladığı Atatürk'ün yakın dostu Doktor Rasim Ferit Bey'in, aracılığıyla onun evinde Mustafa Kemal Paşa ilk kez tanışmış ve görüşmüştü.²⁷

İlk tanışmada; Ruşen Eşref Bey Mustafa Kemal Paşa'ya Çanakkale'deki memlekette yaptığı hizmetler nedeniyle kendisine derin bir saygı beslediğini belirtmiş ve daha yakından tanıma isteğini söylemişti. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa ise bazılarının bundan rahatsız olabileceğini söyleyerek Ruşen Eşref'e zarar görme ihtimalinin belirtmişti.²⁸ Ruşen Eşref'in buna rağmen ısrarlı görüşme talebi sonunda, Mustafa Kemal Paşa'nın annesinin Beşiktaş'taki evinde 24 Mart 1918 tarihinde ilk görüşme gerçekleşmişti²⁹. 24-28 Mart 1918 tarihleri arasında her biri 12 saatten az olmamak kaydıyla 3 ayrı günde tamamlanan mülakat³⁰; Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale'de başından geçenleri anlattığı ve günümüze kadar gelen anılarının ilk ortaya çıkışıydı. Ruşen Eşref'in, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı Türk basınındaki bu ilk mülakatı, 1918 yılında Mondros Mütarekesi'nden hemen önce Yeni Mecmua'nın Çanakkale Savaşı için hazırlanan özel sayısında yayımlanmış ve büyük yankı uyandırmıştı³¹.

Özel sayının; fotoğraflardan sonraki ilk sayfasında, büyük boy ve tek sayfada Mustafa Kemal Paşa'nın 1916 yılının ilk ayında Harp Mecmuası'nın

²⁵ Ruşen Eşref Ünaydın, agm., s. 414.

²⁶ Ruşen Eşref Ünaydın, agm., s. 416.

²⁷ Ruşen Eşref Ünaydın, agm., s. 417.

²⁸ Ruşen Eşref Ünaydın, agm., s. 418.

²⁹ Ruşen Eşref; orijinal Yeni Mecmua baskısında ilk röportajın tarihini 24 Mart 1918, son röportajın tarihini ise; 28 Mart 1918 olarak tarihlemişti. (Ruşen Eşref. “Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat”, **Yeni Mecmua**, Çanakkale Nüsha-yı Mümtazesı, C.III, 1918, ss. 130-143.)

³⁰ Necat Birinci, “Ruşen Eşref'in Mülakatlarına Göre Mustafa Kemal Paşa, (1918-1919)”, **Türk Dili Aylık Dil Dergisi**, Yıl.34, C XLVIII, S 395-396, Kasım-Aralık 1984, s. 432.

³¹ “Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakat” başlığıyla yayınlanan Ruşen Eşref'in Mustafa Kemal ile mülakatının da olduğu 1918 tarihli bu fevkalade nüshanın giriş kısmında Mehmet Reşat, Talat Paşa, Enver Paşa ve Cemal Paşa'nın fotoğrafları kullanılmıştı. İlerleyen sayfalarında da Mustafa Kemal'in Harp Mecmuası'nda çıkan fotoğrafları ve bir sayfasında da Mustafa Kemal'in; “Çanakkale Muharebesi Kumandanlarından Mustafa Kemal Paşa” tanıtımıyla fotoğrafı kullanılmıştı. **Yeni Mecmua'nın 18 Mart 1915 Fevkalade Nüshası**, s. 130.

kapağındaki top mermilerinden yapılmış anıt önündeki fotoğrafı “Çanakkale’de Çimentepe’de. Büyüklüğüne söz bulunamayan bir levha-i şehâmet. Bizi yükseltmek için fedâ-yı can eden mübarek şehidler yatağı” şeklinde o dönemki aynı alt yazılarla kullanılmıştı³².

Özel sayının 88. Sayfasında bu kez “Çanakkale Muharebesi kumandanlarından Mustafa Kemal Paşa” cümleleriyle tanıtılan Mustafa Kemal Paşa’nın o dönemde bilinen fotoğrafına da yer verilmişti³³.

Ziya Gökalp, Mithat Cemal, Kazım Nami, Tekin Alp, Mehmet Emin, Ebu’lala, Halit Fahri, Ahmet Emin, Ali Ekrem, Halil Edhemi, Ali Canip, Falih Rıfki, Yunus Nadi gibi dönemin en önemli edebiyat ve basın adamlarının yazılarının olduğu bu “fevkalade baskıda”; Ruşen Eşref’in de mülakatlar kısmında; Ayaşlı Ecr bin Mustafa, Hüseyin oğlu Mustafa Onbaşı, Ali Oğlu Mehmet Çavuş, Mülazım-ı Evvel Ruhi Bey, Yüzbaşı Emin Ali Bey ile birlikte 130.sayfada da “Mustafa Kemal Paşa” ile ilgili mülakatları bulunmaktaydı.

Odada Sofya’da çekilmiş yeniçerili fotoğrafı ile dikkat çeken Mustafa Kemal Paşa, savaşın çeşitli aşamalarını not defterine bakarak rapor ve haritalardan yararlanarak anlattığı bu mülakatta, düşmanın yenilgisiyle neticelenen 5 Mart (18 Mart 1915) deniz savaşlarında da kara bölgesinin korunmasının kendisi üzerinde olduğunu anlattıktan sonra; geniş olarak Çanakkale cephesini anlatmış ve “Bu esnada Conkbayırı’nın cenubundaki 261 rakımlı tepeden sahilin tarassud ve teminine (gözetlenmesi ve korunmasıyla) memuren oralarda bulunan bir müfreze efradının, Conkbayırı’na doğru koşmakta, kaçmakta olduğunu gördüm. Size şu muhavereyi (konuşmayı) aynen okuyacağım. Bizzat bir efradın önüne çıkarak; (Okumaya başladı.);

-Niçin kaçıyorsunuz? Dedim.

-Efendim, düşman! Dediler.

-Nerede?

-İşte, diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler..

.....O zaman. Artık bilmiyorum, bir muhakeme-yi mantıkiye midir, yoksa sevk-i tabiiyle midir (yoksa içgüdüyle midir), bilmiyor[um]; Kaçan efrada:

³² Mehmet Emin Elmacı, *age.*, s. 149.

³³ Yeni Mecmua’nın 18 Mart 1915 Fevkalade Nüshası, s. 88.

-*Düşmandan kaçılmaz, dedim.*

-*Cephanemiz kalmadı, dediler.*

-*Cephaneniz yoksa süngünüz var, dedim.*

Ve bağırarak bunlara süngü taktırdım. Yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru ilerlemekte olan piyade alayı ile cebel (dağ) bataryasının yetişebilen efradının "marş marş" ile benim bulunduğum yere gelmeleri için yanımdaki emir zabitanı geriye saldırdım. Bu efrad süngü takıp yere yatınca düşman efradı da yere yattı. Kazandığımız an, bu andır³⁴.... Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar gelebilir."³⁵ Şeklindeki o tarihe mal olan cümlelerini de ilk kez bu tarihi mülakatta seslendirmişti. Bu mülakatla, Ruşen Eşref, öncekilerden daha geniş olarak ilk kez kamuoyuna Mustafa Kemal'i tanıtmış oluyordu.

Şevket Süreyya'nın "*Mustafa Kemal, İstanbul'a ve Türk aydınlarına ilk defa Ruşen Eşref'in kaleminden ve bu konuşmaların notlarıyla tanıtılmıştır diyebiliriz.*" dediği gibi, yine onun ifadeleriyle, bu mülakat "*Mustafa Kemal'in adı Çanakkale'ye sıkı sıkıya perçinlenmiştir*"³⁶. Ruşen Eşref'in bu mülakatı, Yeni Mecmua'da yayımlandıktan sonra yine "*Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*" başlığıyla 1930 yılında kitaplaştırılmıştı³⁷.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Günlerindeki Demeçleri

Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve artık bir şeyler yapılması gereği ile önce arkadaşlarıyla sonra da daha önce Almanya'da birlikte olduğu padişah Vahdettin ile Cuma selamlığında görüşmüş³⁸ aynı gün de 16 Kasım'da, Pera Palas Otel'de Vakit, Zaman ve Minber gazetelerinin yazarlarıyla bir toplantı yapmıştı³⁹. Mustafa Kemal'in bu gazete muhabirleriyle yaptığı görüşme sonrası 3 gün içerisinde hakkında çeşitli haberler yapılmış ve görüşlerini çok net olarak kamuoyuna yansıtılmıştı.

³⁴ Yeni Mecmua'nın 18 Mart 1915 Fevkalade Nüshası, s. 132-133.

³⁵ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C 2 (1915-1919), s.144-145.

³⁶ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, s. 279.

³⁷ Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, 1930, İstanbul, Devlet Matbaası.

³⁸ *Atı*, 16 Teşrinisani 1334 (16 Kasım 1918), "Selamlık Resm-i Âlisi".

³⁹ Alev Coşkun, *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay, Cumhuriyet Kitapları*, İstanbul, 2008, s. 92.

Ancak bu görüşmeden bir gün önce Mustafa Kemal Paşa'nın Ahmet Emin Yalman ve Mehmet Asım Us tarafından çıkartılan Vakit gazetesinde, birinci sayfada bir fotoğrafı ile birlikte “*Mustafa Kemal Paşa*”⁴⁰ başlıklı geniş bir haber paylaşılmış ve daha önce Yunus Nadi'nin gazetesinde olduğu gibi, geniş bir hal tercümesi verilmişti.

Gazete; “*Geçenlerde Harbiye Nezareti emrine verilmiş olduğunu yazdığımız Mustafa Kemal Paşa evvelki gün şehrimize gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Harb-i Umumi içinde (Anafartalar Kahramanı) unvanını bihak (hakıyla) kazanmıştır. Filhakika Mustafa Kemal Paşa olmasaydı 330 senesinde Çanakkale'ye hücum eden Fransız ve İngiliz kuvvetleri İstanbul surlarına kadar gelecek ve daha o vakit harb-i umuminin neticesi pek acıklı bir surette Türkiye'nin aleyhine takarrür edecekti. Mustafa Kemal Paşa, vatanımızın en tehlikeli zamanlarında büyük büyük hizmetler etmiş bir kahramandır. Ezcümle 31 Mart vakasında İstanbul'a gelen Harekât Ordusu içinde Mustafa Kemal Bey de bir erkân-ı harp yüzbaşısı sıfatıyla bulunuyordu. Sonra Trablusgarp muharebesinde Mısır'a gitmiş, o vakit Bingazi taraflarında bulunan Enver Bey ile birlikte temas peyda ederek, İtalyanlara karşı fedakarane mücahedelerde bulunmuştur. Mustafa Kemal Bey, Balkan muharebeleri esnasında da Gelibolu Kuvva-yi Mürettebe Erkan-ı Harbiyesi'nde mühim yararlıklar göstermiştir. Harb-i Umumi içinde Sofya sefaretî Ataşemiliterliğinde bulunuyordu. Oradan celb olunarak Çanakkale hücumları esnasında Tekfurdağı'nda bir fırka teşkiline memur edilmiştir. İşte Mustafa Kemal Bey, vatanına yaptığı en büyük hizmeti burada ifa etmiştir. Mustafa Kemal Bey, ta Balkan muharebesi zamanından beri Çanakkale arazisinin teşkilat ı tabiyyesini pekiyi bildiği ve esasen kendisi gayet mahir ve cesur bir kumandan olduğu için müdafaa vazifesini her türlü takdirlerin fevkinde olarak ifa eylemiştir.*

Bütün cihanı hayretlere gark eden Çanakkale müdafaatı içinde Mustafa Kemal Bey namı, ebedi bir şan ve şeref halesi içinde yaşayacaktır. Filhakika yukarıda dediğimiz gibi Mustafa Kemal Bey düşmanlar tarafından Kabatepe civarından azim bir kuvvetle vuku bulan pek müthiş bir hücumda düçar olduğumuz kati bir mağlubiyeti, birkaç saat içinde galibiyete tebdil etmiş ve bu suretle İstanbul'un ana hisarlarını düşmanlara teslim etmemek için bir amil-i yegâne olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Harb-i Umumi içinde Çanakkale'de yaptığı hizmetlerden başka İkinci Ordu ve müteakiben Yedinci Ordu kumandanlıklarında bulunmuştur. Bu grubun lağvı üzerine kendisi,

⁴⁰ Vakit, 16 Teşrinisani 1334 (16 Kasım 1918), 11 Safer 1337. “Mustafa Kemal Paşa”.

Harbiye Nezareti emrine verilerek, İstanbul'a gelmiştir. Binaenaleyh namusu, hamiyeti, fedakârane hizmetlerine karşı Paşalık rütbesiyle bihakk taltif olunmuştur. Mustafa Kemal Paşa zat ı hazret-i padişahinin veliahtlığı esnasında Avrupa'ya icra buyurdıkları seyahatte maiyetlerinde bulunmuşlar ve burada takdir-i şahaneye mazhar olmuşlardır.

Mustafa Kemal Paşa, elyevm otuz sekiz-otuz dokuz yaşlarındadır. Selanik'te doğmuş ve Mekteb-i Harbiye'den erkân-ı harb olarak çıkmıştır. İlk vazifesi olarak mektepten çıktıktan sonra eski Beşinci Orduya memur edilmiştir. Hayat-ı askeriyesinde, pek kıymetli hizmetler gören Mustafa Kemal Paşa'nın, vatanın bu müşkül vazifelerinde himmet ve hamiyetinden istifade edileceği tabiidir.”⁴¹ Cümleleriyle Mustafa Kemal Paşa'yı geniş şekilde tanıtmıştı.

Vakit gazetesi; Atatürk'ün bugün bile aynen bilinen askerlik hayatını ve başarılarını; daha 1918'in son aylarında aynen verebildiği bu tanıtımın altına yazdığı yorum cümlesinde de “*Mustafa Kemal Paşa olmasaydı 330 senesinde Çanakkale'ye hücum eden Fransız ve İngiliz kuvvetleri İstanbul surlarına kadar gelecek ve daha o vakit Harb i Umumi'nin neticesi pek acıklı bir surette Türkiye'nin aleyhine takarrür edecekti. Mustafa Kemal Paşa, vatanımızın en tehlikeli zamanlarında büyük büyük hizmetler etmiş bir kahramandır*”⁴² diyerek onun önemini o zaman tarihe kaydetmişti.

Vakit gazetesinin bu geniş biyografik tanıtımından bir gün sonra 17 Kasım'da bu kez hem Minber hem de Zaman gazetesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşlerinin açıklandığı önemli mülakatlar yayımlanmıştı.

Minber gazetesi yayımladığı bu görüşmeyi “*Yüksek Bir Tercüme-i Hal-Mustafa Kemal Paşa'nın Hıdemât-ı Askeriyesi-Siyasi Kanaatları-Kuvvetli Bir Ordu Hakkındaki Fikri-İngilizlere Karşı Hissiyatı-Memleketteki Fikir Cereyanları.*”⁴³ Alt başlıklarıyla onun hayatını ve görüşlerini baş sayfasına yansıtmıştı. Minber gazetesi, bu mülakatı ortada Mustafa Kemal'in bir fotoğrafıyla birlikte ve “*Ordumuzun en büyük kumandanlarından*” alt başlığıyla kullanmıştı. Minber gazetesi, bir muhabir göndererek aldığı bu mülakatta, Mustafa Kemal Paşa'yı “*Bundan üç gün evvel son memuriyeti olan Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığını terk ile Dersaadet'e gelen*

⁴¹ **Vakit**, 16 Teşrinisani 1334 (16 Kasım 1918), 11 Safer 1337. “Mustafa Kemal Paşa”.

⁴² **Vakit**, 16 Teşrinisani 1334 (16 Kasım 1918), 11 Safer 1337. “Mustafa Kemal Paşa”.

⁴³ **Minber** 17 Teşrinisani (Kasım) 1334-1918, “Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat”.

Fahri Yaver Hazret-i Şehriyari Mustafa Kemal Paşa Hazretleri”⁴⁴ başlangıcıyla tanıtmış ve;

“*Mustafa Kemal Paşa Hazretleri son harbin nam ve şöhretini pek ziyade âlâ eylediği müstesna bir kumandanımızdır. Müşârün-ileyh Mekteb-i Harbiye'den Erkân-ı Harbiye yüzbaşılığıyla neş'et eylediği gün, efkâr-ı ahrârânesinden (hürriyet fikirlerinden) dolayı tevkif ve badehu Şam'a nef (sürgün) edilmişti. Beşinci Ordu muntkasında efkâr-ı ahrârâneyi telkin ve teşkilât-ı hürriyetperverâne icrâ eylemiştir. Meşrutiyetin istihali yolunda sarf eylediği mesai ve himemâtın tafsilatına başka bir vesile ile tekrar avdet edeceğiz. 31 Mart vakasını müteakip İstanbul'a gelmiş olan Hareket Ordusu'nun erkân-ı harbiyesini idare etmiş ve Trablusgarb muharebesinde Bingazi'ye azimet ve Derne kuvvetlerinin kumandasını deruhde eylemişti. Balkan Muharebesinde Gelibolu'daki Kuvay-ı Mürettebe Erkân-ı Harbiyesinde bulunmuş ve bilâhare ordumuzun tekrar ileri hareketine ibtidar (başladığı) eylediği zaman Trakya'nın bilhassa Meriç'in sağ sahilindeki aksamını istirdad (geri alma) hususunda pek mühim bir amil olmuştu.*

Harekât-ı harbiyenin inkita'ı (bitimi) üzerine Sofya Ataşemiliterliği'ne ve harb-i umuminin bidayetinde gönüllü olarak bir fırka kumandanlığına tayin edilmiş ve fırkasıyla Çanakkale muharebatının ilk gününden son gününe kadar İtilâf kuvvetleriyle mütemadiyen döğüşerek Arıburnu ve Anafartalar muharebât-ı azimesinin yegâne kahramanı sıfatıyla Payitahtı pay-ı istiladan muhafaza eylemiştir. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa, Kafkas cephesine azimetle Muş, Bitlis havalisinin istirdadına (geri alınması) muvâfık olarak İkinci Ordu kumandasını almış ve müteakiben Hicaz Ordusu Kumandanlığını deruhde eylemek üzere Şam'a kadar gelmişken, kendisi tarafından serd edilen bazı mülahazalara binaen mezkûr vazifeyi kabul etmeyerek tekrar İkinci Ordu'ya avdet ve bilâhare Yedinci Ordu Kumandanlığına nakletmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Yedinci Ordu Kumandanlığında bulunduğu sırada Grub Kumandanı Fon Falkenhayn Paşa'nın hükümet-i Osmaniyeye mazarrât iras edebilecek (zarar verecek) bir mahiyette olan siyasetine ve karargâh-ı umuminin bu meseledeki nokta-i nazarına iştiraki arzu eylemediğinden, menafi-i vataniyeye tamamen muvâfık olan kanaatine istinaden memuriyet-i mezkureden istifa eylemiştir. Hadisat; müşârünileyhe kanâati ne kadar muvâfık olduğunu isbat eylemiş ve son dakikalarda

⁴⁴ **Minber**, 17 Teşrinisani (Kasım)1334-1918, “Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat”.

karargâh-ı umumi kendi nokta-i nazarını kabule mütemayil görünmüş olduğundan ve başkumandanlık umuru da bizzat taraf-ı hümayundan deruhde edilmiş bulunduğundan iradât-ı seniyye-i hazret-i padişahiye mazhar olarak tekrar Yedinci Ordu Kumandanlığını kabul etmiş ve bu vazife ile son Suriye hezimetlerinde orduyu cenahlarında bulunan kuvvetlerden hiç bir muavenet görmediği halde, kati bir izmihlâlden (yok olmadan) kurtararak Haleb'e kadar geçmeğe muvaffakiyet gösterdikten sonra, bil'âhare Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığına tayin edilmiştir. Devlet-i Aliyye'ce mütareke akdedilmesi üzerine mütareke şerâitinin suver-i tatbikiyesi (tatbik şekli) hakkında merkezle müzakere etmek üzere Dersaadet'e gelmiş ise de grubun ilgasına binaen vazifesine hitâm verilmiştir.”⁴⁵ Şeklinde uzun bir hal tercümesi yayımlandığı gibi gündeme dair görüşlerini de vermişti.

Aynı gün Zaman gazetesinde de ikinci sayfada, Mustafa Kemal ile mülakat haberi ile özellikle İngilizler, ülkenin durumu ve hükümetin durumu ile ilgili görüşleri; “*Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanâtı*”⁴⁶ ana başlığıyla ve “*Son kabine buhranları esnasında namzetler meyanında adı geçmiş ve ahiren İstanbul'a gelerek Harbiye Nezareti emrine verilmiş olan Mustafa Kemal Paşa*” tanıtımıyla okuyucularına yansıtılmıştı.

Sivas Kongresi Sonrası Gazetelerde Mustafa Kemal Paşa ve Anıları

Samsun'a çıkışı sonrası işler biraz değişir. Hükümet sansürü nedeniyle Anadolu'dan gelen haberler; gazetelerde yayımlanmaz olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın görevden geri çağrıldığına dair haberler dışında, hiçbir şekilde Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi de dahil hakkında bilgiler yansımaz.

Ta ki Sivas Kongresi sonrasına kadar. Zira artık bir şeyler görünür olmaya başlamış ve halkın tepkisi her yere yansımıştı. Sonuç ise 1 Ekim 1919'da Damat Ferit Paşa'nın istifası olacaktır. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa da dahil “teşkilat-ı milliye reisleri” gazetelerde boy boy tanıtılmaya başlanmıştı. İşte bu aşamada Mustafa Kemal Paşa'da kendi fikir hayatının kamuoyuna yansıtılması amacıyla bazı gazetelere yine demeçler vermeye başlayacaktır. Gazeteler ise artık farklı bir durum olduğunun

⁴⁵ **Minber**, 17 Teşrinisani (Kasım)1334-1918, “Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat”. Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmesinden önce Yıldırım Orduları grubu kaldırılmış ve görevi sona ermiş olduğu için Minber'in bu anlatımında bir yanlışlık vardır. (Bknz. **Takvim-i Vekayi**, 10 Teşrinisani 1334 (10 Kasım 1918), 6 Safer 1337, S 3390. Pazar:“Tevcihat”).

⁴⁶ **Zaman**, 17 Teşrinisani (Kasım)1918, “Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanâtı”.

anlamış ve muhabirlerini Anadolu'ya temsil heyetine gönderme kararı almışlardı. Yine Ruşen Eşref gazetesi Tasvir-i Efkâr adına Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için Anadolu yoluna koyulacaktı.

Celal Nuri'nin İleri gazetesi; 6 Ekim 1919 sayısında ilk sayfasında “*Mustafa Kemal Paşa*”⁴⁷ başlığıyla verdiği haberinin ortasına Paşa'nın fotoğrafını yerleştirmişti. İleri'nin Mustafa Kemal Paşa hakkında daha o tarihte geniş bir hayat hikayesini verdiği haberinde; “*Anadolu hareket-i milliyesi münasebetiyle bütün cihanın matbuat ve efkar-ı umumiyesinde yer tutan memleketimizin bu milli kahramanı Mustafa Kemal Paşa, (320)*⁴⁸ *senesinde erkan-ı harbiye yüzbaşılığıyla mekteb-i harbiyeden neşet ederek; Üçüncü Orduya memur edilmiştir. Abdülhamit-i Sani devrinin en feci, en mutlakiyetperver ahval ve teşkilatı içinde vatan ve milleti için kalbinde fevkalade bir hüsrân duyan Mustafa Kemal Bey hafiyen (gizli) tesis ettiği “Hürriyet Cemiyeti” ile Selanik'te bütün gençliği kazanmış ve Abdülhamit-i Sani idaresine karşı kırılmaz bir azim ile mücadeleyle başlamıştı. Bu hal Mustafa Kemal bey'in mevkufen İstanbul'a celbiyle karib-i hümayunda icra-yı muhakemesini ve Taşkışla'da tevkifini ve bilahare, Beşinci Ordu'ya nefi ve tefribini tağribini intaç eylemiş ve orada da aynı gaile ile çalışarak badehu Selanik'e avdetle arkadaşlarıyla birlikte ilan-ı hürriyet eylemiş ve müteakiben siyasetten çekilerek, yalnız vazife-yi askeriyesiyle peltekse gayn lam elif sevgule tevgule başlamıştır. Harb-i Umumiye kadar devam eden hayat-ı askeriyesi Derne Kumandanlığında, Gelibolu Şube-yi Ceziresi müdafaasında, Sofya Makarrat-ı ateşemiliterliğinde geçmiş ve harb-i umumi esnasında fırka kumandanlığıyla Çanakkale Muharebatına iştirak ederek sanat-ı askeriyedeki kudret ve vukufunu beynelakran -ı rüçhanı(nı) kat kat ispat eylemiştir. Anafartalar ihracı hakkında kablelvuku verdiği rapor müehhiren emr-i tenkilde gösterdiği hamaset ve liyakat-ı fevkalade üzerine namını herkese tanıtarak Türk Ordusunun binam(namlı) kumandanları sırasına geçmiştir. Kafkas cephesinde ve Suriye'deki ordulara da kumanda etmiş ve her bulunduğu yerde zaferden zafere koşarak Türk askerinin kıymet-i maddiye ve maneviyesini cihan nazarında ispat ve ilan etmiştir. Ancak mütarekenin akdinde ve İzzet Paşa kabinesinin sükutundan sonra İstanbul'a avdet ederek vatanının felaketi karşısında herkes gibi buna bir çare-i halas aramış, şu elim aylarca düşünmüş ve kendisine son tekalif*

⁴⁷ İleri, 6 Teşrinevvel 1919, “Mustafa Kemal Paşa”.

⁴⁸ Mustafa Kemal'in mezun olduktan sonra Yüzbaşılığı aldığı tarih 1905 idi. (11 Ocak 1905- 29 Kanunevvel 1320) Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eseri, Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 12.

edilen üçüncü ordu müfettişliğini, tasavvurat ve mülâhazatının tatbikine çare-yi yegane olarak bulmuş ve o azim ile ordusuna giderek Anadolu hareket-i milliyesini diğer rüfeka-yı mesaisi ile birlikte meydana getirmiştir.” Şeklinde Mustafa Kemal Atatürk’ün daha 1919 Ekiminde net bir hal tercümesini vermiş ve başarılarıyla “*namını herkese tanıtarak*” tarihe “*namlı bir komutan*” olarak geçtiğini ifade etmişti.

Mustafa Kemal Paşa’ya aynı önemi aynı gün Akşam gazetesi de vermiş ve baş sayfasında “*Anadolu’daki Şahsiyetler*” başlığı altında “*Mustafa Kemal Paşa- Rauf Bey- Ali Fuat Paşa- Refet Bey- Milli hareketlerde İttihatçılar var mı? Fırarileri nasıl red ettiler? Enver (Paşa)ya verdikleri cevap,*”⁴⁹ alt başlıklarıyla ve Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’in fotoğraflarını da kullanarak geniş bir haber yapmıştı.

Akşam aynı sayısında “*Anadolu’nun başında bulunan en mühim şahsiyetler şöyledir*” dedikten sonra sırayla; “*Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Refet Bey*” adlarını sıralayarak onları tanıtmaya başlamıştı. Akşam özellikle bu kişilerin Enver Bey ile ilişkilerini de eklemiş ve “*Mustafa Kemal Paşa’nın ta Balkan Harbinde Edirne’nin istirdad edildiği günlerden beri Enver ile arası açıldı. Enver çirkin bir hased yüzünden Fethi Beyle erkanı harp kolağası Mustafa Kemal Beyi darıltmış idi. Enver’in bu hareketi sadarete Paylaşmamak gibi çirkin bir hasedden doğmuştu.*” Cümlelerini kullanmıştı. Ardından da; “*Mustafa Kemal Paşa harb-i Umumiye kadar adeta münzevi yaşadı. Harb-i Umumide askerlik nokta-yı nazarından gösterdiği fedakârlıkları zikre hacet yok.*” Dedikten sonra Mustafa Kemal Paşa’nın (harp siyasetinin) dahi Enver Paşa’nın üzerinde olduğu yazılmış ve Yıldırım orduları grubu harekete başladığı güne kadar Mustafa Kemal Paşa’nın Enver Paşa’nın, Türkler zararına meydana çıkardığı tehlikeleri kovmaya uğraştığı belirtilmişti.

Mustafa Kemal Paşa’yı Selanik günlerinden beri tanıyan Yunus Nadi ise onunla ilk görüşmeyi özel muhabiri aracılığıyla 10 Ekim 1919’da telgrafla yapacak ve ertesi gün gazetesinde yayımlayacaktı⁵⁰.

Mustafa Kemal Paşa ile bu mülakat Sivas’ta 10 Ekim 1919 tarihinde yapılmıştı. Gazete; “*Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Mülakat*” başlığı ile Sivas’ta bulunan özel muhabiri tarafından, Mustafa Kemal Paşa ile yapılan ve telgrafla da yollanan bu mülakatı yayımlamıştı. Gazete; mülakatı

⁴⁹ Akşam, 6 Teşrin-evvel 1919, “Anadolu’daki Şahsiyetler”.

⁵⁰ Yunus Nadi, Tasvir-i Efkâr’da yazarken Ebuzziyalarla ayrışımı sonrasında kendi gazetesi olan “Yenigün”ü çıkartmaya başlamıştı.

“Teşkilat-ı Milliye'nin Kuvvet ve Derece-yi Şumulü/Teşkilat-ı Milliye'de İttihatçılık Var mı?/Teşkilat-ı Milliye ve Anasır-ı Gayrimüslime/Asayiş/Teşkilatın Ecnebilerle Münasebeti/Teşkilat-ı Milliye'nin ve Heyet-i Temsiliye'nin İntihabattaki Vaziyeti/Mustafa Kemal Paşa'nın Mebusluğu” alt başlıklarına ayırmış ve Paşa'nın Sivas günlerini ve görüşlerini paylaşmıştı. Bu uzun görüşmede en dikkati çekici konu ise mebusluk konusuydu ve muhabirin sorduğu *“Zatıalınız mebusluğa adaylığınızı koyacak mısınız?”* sorusuna Mustafa Kemal Paşa *“Ben, sırf vatan ve milletime, böyle bir dakika-yı tarihiyede tamamıyla hasredebilmek gayesiyle, mesleğimden ayrılıp, sine-i millete mevcudiyetimi verdim. Bunu yaparken, alelade bir ferd-i millet olarak elimden gelen her fedakarlıktan geri kalmamak azminde idim. Binaenaleyh; tamamıyla milletimin iradeyi umumiyesine tabiiyim. Eğer millet beni mebus intihap etmek arzusunu izhar ederse (gösterirse, maalmemmuniye kabul ederim. Fakat kendiliğimden hiçbir teşebbüste bulunmayacağım⁵¹”* demiştir.

Bir diğer demecü Vakit gazetesinin 13 Ekim 1919 tarihli sayısında, *“Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat”* başlığı ile verilmişti. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi olarak özellikle milli teşkilatın, gaye ve hedeflerini ayrıntısıyla anlatmıştı⁵².

Evet artık İstanbul gazeteleri Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için ellerinden geleni yapmaktaydı. Bunlardan biri de Tasvir-i Efkâr sahibi ve başyazarı Velit EbuZZiya idi. O da Mustafa Kemal Paşa'ya bazı soruları 13 Ekim'de⁵³ telgrafla göndermiş ve aldığı yanıtı da daha sonra gazetesinde yayımlamıştı.

Velit EbuZZiya'nın Mustafa Kemal Paşa'nın özgeçmişini de sorduğu soruları içinde; Kuvayi Milliye'nin nasıl başladığı, yaygın olup olmadığı, liderleri, amacı, Ermeni konusu, İttihatçılar ve seçimler üzerineydi⁵⁴.

Tasvir-i Efkâr Mustafa Kemal Paşadan gelen yanıtları da 18 Ekim 1919 tarihli sayısında baş sayfada *“Mustafa Kemal Paşa ile telgrafla bir mülakat”* manşetiyle ve *“Mustafa Kemal Paşa; teşkilat-ı milliye müteallik mesail-i*

⁵¹ Yeniğün gazetesi bu mülakatın sonunda mülakatın haber çokluğundan dolayı devamının ertesi gün yayınlayacağını söylemiş ancak iki gün sonraki sayısında devam etmişti.

⁵² **Vakit**, 13 Ekim 1919, "Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat".

⁵³ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C 5, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 299.

⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın EbuZZiya'nın sorularına verdiği yanıtlar belge olarak elimizdedir. **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C 5, s. 294. Mustafa Kemal Paşa'nın geniş bir şekilde yanıtı da Nutuk'ta verilmiştir. Ancak Tasvir-i Efkârda yayınlanan mülakat dizisi içinde bunun olmadığını belirtmeliyim.

mühimme hakkında telgrafla sorduğumuz suallere atideki cevapları vermiştir” alt başlığı ile kamuoyuna ynsıtılmıştı⁵⁵. Gazete bu ilk tanıtımda sadece Milli Teşkilat ve İttihatçılık ile ilgili sorulara verilen yanıtları vermiş ve böyle önemli bir kişi ile yapılacak görüşme okuyuculara tanıtılarak reklamı da yapılmıştı. Bu telgraf da Paşa'nın elinden çıkan görüşleri anlamında önemlidir. Gazete telgrafı fotoğrafı ile yayımlamış ve “*Mustafa Kemal Paşa ile Telgrafla Bir Mülakat*” başlığı altında vermişti. Ortada büyük boy ve altında “*Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale'de başarıları sırasında henüz miralay rütbesinde bulunduğu sırada kahramanca müdafaa ettiği Arıburnu cephesinde aldığı resmi*” yazılı Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğrafı, bu dönemde Tasvir-i Efkâr için bir ilkti⁵⁶. Gazete alt başlıkta “*Mustafa Kemal Paşa; teşkilat-ı milliye'ye mütealîk mesail-i mühimme hakkında telgrafla sorduğumuz suallere atideki cevapları vermiştir*” diyerek doğrudan Paşa ile yaptıkları telgraf görüşmesini kamuoyunu aydınlatmak için aktarmıştı.

Tasvir-i Efkâr gazetesi sahibi Velit Ebuzziya, bununla da kalmamış Mustafa Kemal Paşa'ya bir de muhabir olarak Ruşen Eşref'i göndermişti⁵⁷. Mustafa Kemal Paşa ile 1918 Mart ayında ilk görüşmeyi yapan ve sonrasında da yayımlanan Ruşen Eşref; Mustafa Kemal Paşa gözünde biraz imtiyaz kazanmış olmalıydı ki gazetesinin sahibi Velit Ebuzziya, Mustafa Kemal Paşa ile yazışmış⁵⁸ ve Ruşen Eşref'in gönderileceğini belirtmişti. Paşa da resmi olarak gelişini kolaylaştırmak için gerekli yerlere emir vermişti

Ruşen Eşref'in Amasya'da, 23 Ekim'de yaptığı görüşmeler⁵⁹ ancak yaklaşık bir ay sonra Tasvir-i Efkâr'ın 23 Kasım 1919 sayısında

⁵⁵ **Tasvir-i Efkâr**, 18 Teşrin-evvel (Ekim) 1919, S 2874. Gazete büyük boy olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale'deyken çekilmiş bir fotoğrafını koymuş ve fotoğrafın altına da “Mustafa Kemal Paşa'nın, Çanakkale'yi harbiye-yi hamaseti esnasında, henüz Miralay rütbesinde bulunduğu sırada kahramanca müdafaa ettiği Arıburnu cephesinde aldığı resmi.” yazılmıştı.

⁵⁶ **Tasvir-i Efkâr** 18 Teşrin-evvel (Ekim) 1919 “Mustafa Kemal Paşa ile Telgrafla Bir Mülakat”

⁵⁷ Mustafa Kemal Paşa haberi aldığı anda, Ruşen Eşref'i Temmuz ayında yanına davet ettiğini belirtmişti. Ruşen Eşref de nihayet İstanbul'da Matbuat Cemiyeti adına Heyeti Temsiliye ile görüşmek için fotoğrafçısı Kenan Bey ile birlikte 10 Ekim'de Cuma günü, Eskişehir-Konya-Ulukışla-Kayseri üzerinden Sivas'a hareket etmişti. Mustafa Kemal Paşa; “samimi arkadaşım” dediği Ruşen Eşref'e önem veriyordu ve onların gelişi için yol üzerindeki mülki ve askeri amirlere “her türlü kolaylık ve yardımın gösterilerek, mümkün olan süratle Sivas'a gelebilmelerinin teminini” telgrafla rica etmişti. **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C 4, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.248.

⁵⁸ **Age.**, s. 274.

⁵⁹ Ruşen Eşref gazetesinde tarih olarak 23 Ekim 1919 ve yer bilgisi olarak Amasya'yı vermişti.

yayımlanmaya başlanacaktı⁶⁰. Ruşen Eşref'in bu ilk yayımda gazete başlık olarak “*Anadolu Kuvva-yi Miliye Nezindeki Müşahedat ve İhtisat; Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyle Mülakat I*” başlığını atmıştı. Alt başlıkta “*Amasya’da İlk Mülakat- Kuvayi Milliye Rüesası Ne Diyorlar?- Amasya ve İstanbul- Rauf Bey’in Sözleri*” başlıklarını kullanmışlardı⁶¹. Gazetede bu ilk mülakatta İstanbul’dan gelen Bahriye Nazırı Salih Paşa ile görüşmeler üzerinde durulmuş ve kuvvay-i milliye hakkında bilgiler verilmişti⁶².

Görüşmenin daha ayrıntılı ana bölümü ise iki gün sonra 25 Kasım 1919 sayısında daha geniş şekilde verilmiş ve “*Anadolu Kuvvayi Miliye Nezindeki Müşahedat Ve İhtisat; Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyle Mülakat 2*”⁶³ başlığı girilmişti. Fotoğraf olarak da Mustafa Kemal Paşa İle Rauf Bey’in Amasya’da çekilen fotoğraf konulmuş ve altına da “*Mustafa Kemal Paşa ve Hüseyin Rauf Beyler*” yazılmıştı. Ruşen Eşref, hem Amasya’yı hem de halkın durumunu anlattığı bu mülakatında, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey’in bazı konulardaki fikirlerine de yer vermiştir.

Mülakatın 3.kısımı da 29 Kasım 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr’da kendine yer bulmuştu. Aynı başlığa 3 numarası verilmiş ve Mustafa Kemal Paşa çok meşgul olduğu için fazla görüşülmediğini belirttiği bu yazısında Ruşen Eşref, özellikle Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki görüşmelerle ilgili bilgi vermişti.⁶⁴ Bu kez kullanılan yine Mustafa Kemal Paşa’nın çalışırken, masa başındaki fotoğrafıydı.

Mustafa Kemal Paşa’nın Milli Mücadele ve Sonrası Gazete Demeçlerinde Anıları

Ocak 1922’de Vakit Gazetesindeki Mülakatı

Mustafa Kemal Paşa, ülkenin işgaline verdiği tepki ve halkı örgütlemesiyle önemli bir başarı elde etmiş ve TBMM’nin açılışı sonrasında düzenli ordunun kurulmasıyla da askeri başarıyla ülkede büyük umut yaratmıştı. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa’nın, yine bazı gazetelere yayımlanması için verdiği demeçlerde, anılarını kamuoyuyla paylaştığı görülmüştür.

⁶⁰ **Tasvir-i Efkâr**, 23 Kasım 1919, S 2910.

⁶¹ Mülakatta bir de Amasya’da alındığı bildirilen ve Mustafa Kemal Paşa ile rüfekasından mürekkep bir grup (sağdan Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami, Rauf ve Muzaffer Beyler alt yazısı ile verilmiştir)

⁶² Bahriye Nazırı Salih Paşa ile görüşmek üzere, Amasya’da olan Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Sami Bey; Ruşen Eşref’i de davet etmişlerdi **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, C 4, s.366.

⁶³ **Tasvir-i Efkâr**, 25 Kasım 1919, S 2912.

⁶⁴ **Tasvir-i Efkâr**, 29 Kasım 1919.

Bunlardan bir tanesi ve belki de en önemlisi daha 1921 Aralık sonlarında görüştüğü Vakit gazetesinden Ahmet Emin Bey'e (Yalman) verdiği demektir. Ahmet Emin Bey; Anadolu seyahatinde Adnan Bey ve Rauf Bey'den de yardım alarak Mustafa Kemal Paşa'nın cepheden Ankara'ya dönüşü sonrası, kendi söylemiyle 3 saate yakın süren bu görüşmeyi, 24 Aralık 1921 tarihinde gerçekleştirmişti⁶⁵.

Bu mülakat daha sonra 10 Ocak 1922 tarihinde⁶⁶ Vakit gazetesinde Ahmet Emin⁶⁷ tarafından yayımlanmış ve “*Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe-yi Hayatı*” başlığını taşıyan anılarıdır⁶⁸. Bu anıları gazete, Mustafa Kemal Paşa'nın çocukluk günlerinden son devreye kadar “*hayatının safahatını ve istikbal hakkındaki kanaatlerini anlatıyor*” tanıtımıyla alt başlıkta vermişti⁶⁹. Gazi'nin bu anılarını içeren mülakatı, daha sonra Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin 5. Cildine konulmuştur.

⁶⁵ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C 12, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.159.

⁶⁶ Vakit gazetesi bir gün önce 9 Ocak sayısında sağ altta küçük bir kutuda ertesi gün vereceği mülakatı “Mühim Bir Mülakat” başlığı ile vermiş ve “Mustafa Kemal Paşa'nın Tarihçe-i hayatı yarınki nüshamızda başmuharririmiz Ahmet Emin Bey'in Ankara'da Büyük Millet Meclisi reisi Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle icra ettiği uzun bir mülakatı neşredeceğiz. Bu mülakat Mustafa Kemal Paşa'nın tarihçe-yi hayatına dair mufassal malumatı ve memleket meseleleri hakkında pek mühim ve kıymetli beyanatı muhtevidir” şeklinde tanıtımtı. **Vakit**, 9 Kanunsani (Ocak) 1922. “Mühim Bir Mülakat”.

⁶⁷ Ahmet Emin (Yalman) bu gezisini “Cepheleri dolaşmak isteyen gazeteci milletvekilleri vardı. Yalnız benim milletvekili Osmanzade Hamdi Bey'le beraber cephenin her kısmına gitmeme izin çıktı. Teşekkür ve vedaya gittiğim zaman Atatürk kendi imzasıyla bana bir yol vesikası verdi. Sonradan öğrendiğime göre Garp Cephesi'ne, ordu kumandanlıklarına, levazım teşkilatına, vilayetlere bana her kolaylığın ve yardımın gösterilmesine dair Atatürk'ün emriyle talimat verilmiş. Her tarafta güler yüzle karşılandım ve vazifemi, o devirdeki vasıta zorluklarına rağmen, rahatlık içinde yaptım.” Şeklinde anlatmıştır. Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C 1, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. İstanbul, 1997, s.741.

⁶⁸ **Vakit**, 10 Kanunsani (Ocak) 1922. “Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe-yi Hayatı” Ahmet Emin Bey; “Büyük Millet Meclisi reisi çocukluk günlerinden ve mektep senelerinden büyük bir sadelik ve samimiyetle bahs etmişler, kendilerinde vata alakalarının nasıl doğduğunu ve inkişaf ettiğini, ne gibi faaliyetlere mübeddel olduğunu, meşrutiyetten evvel ve sonra askerlik faaliyeti ve vatan hizmeti nokta-yı nazarından hayatlarının ne gibi safhalar geçirdiğini anlatmışlar ve hepimizi alakadar etmiş lazım gelen memleket meseleleri hakkında pek mühim ve kıymetli sözler söylemişlerdir” sunumunu kullanmıştı. .

⁶⁹ Zeki Sarıhan; bu mülakatı kronolojisinde “Vakit'te: Ahmet Emin'in Çankaya'da Mustafa Kemal ile üç saat süren mülakatı, Mustafa Kemal'in bir ikinci seçmeni kabulü; çocukluk, okul, askerlik, mütareke anılan, Anadolu'ya geçişi; Meclis, hükümet, partileşme, eğitim ve başka bazı konularda düşünceleri: Teşkilat baştan sona kadar halk teşkilatı olacaktır. Genel idareyi halkın eline vereceğiz. Emek sahibi olanlar, hak sahibi olacaktır. Misak-ı Milli'yi gerçekleştirdikten sonra, araziye genişletme fikrinde bulunacak olanlar ortaya çıkamaz.” Şeklinde vermiştir, Zeki Sarıhan; **Kurtuluşu Savaşı Günlüğü**, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1984. 4.Cilt, s. 226.

Ahmet Emin; gazetenin ilk sayfasında 4 sütun, ikincisi sayfasının da tümünü kapsayan 7 sütunda verdiği bu görüşmede ilk olarak; “*Mülakatın Planı- Paşanın Yazı Odasında-Mülakattan Evvel*” başlıklarıyla uzun ve genel olarak mülakatın yapıldığı yeri ve Gazi’yi tasvir etmişti⁷⁰.

Ahmet Emin; “*Yazı masasının arkasında Şeyh Sunusi Hazretlerinin hediyesi olan meşhur kılıç asılı bulunuyordu. Duvarlarda, hatıra kabilinden birkaç silah ile Paşa Hazretlerine hitaben yazılmış eski usulde yaldızlanmış bir kasidename vardı.*”⁷¹ Diyerek tasvir ettiği görüşme ortamında sorularına yanıtlar almıştı.

Ahmet Emin’in sorduğu sorulara Mustafa Kemal Paşa’nın verdiği yanıtlar, onun çocukluk, ilkokul deneyimleri gibi bugün küçük büyük herkes tarafından bilinen bilgilerle başlamış, daha sonra ise “*İlk Hatıralar- İlk Emrivaki- Mustafa Kemal İsminin Menşei- Edebiyat Merakı- Siyasetle İştigaller- Askeri Hayatın Bidayetleri- Hürriyet Cemiyeti’nin Tesisi- Makedonya’ya Resmen Nakil- Meşrutiyet’i Müteakip- 31 Mart’tan Sonra- Trablus ve Balkan Harpleri- Harbi Umumi- Harbin Son Safhasında- Mütareke’den Sonra- İstanbul’dan Ayrılmak Kararı- Türkiye Büyük Millet Meclisi- Misakı Milli ve Ondan Sonrası- Şahsi Emeller İstinadgah Bulamaz- Pek Sevimli Bir Levha-*” başlıklarıyla Mustafa Kemal Paşa tüm hayatını, kendi ağzından anlatmış oluyordu.

Mustafa Kemal Paşa “*Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe gitmek meselesine aittir. Bundan dolayı anamla babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem, ilahilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rüsumat’ta memur olan babam, o zaman yeni açılan Şemsi Efendi Mektebi’ne devam etmeme ve yeni usul üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam, işi ustaca bir surette halletti. Evvela alışılmış merasim ile mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım. Şemsi Efendi’nin mektebine kaydedildim.*” ve “*Rüşdiye’de en çok matematiğe merak sardırđım. Az zamanda bize bu dersi veren hoca kadar, belki de daha ziyade malumat sahibi oldum. Derslerin üzerinde meselelerle meşgul oluyordum, yazılı sorular yazıyordum, matematik öğretmeni de yazılı olarak cevap*

⁷⁰ Gazete bu mülakatta, ortada Mustafa Kemal Paşa’nın fotoğrafını “Mustafa Kemal Paşa Hazretleri” başlığı ile verirken, fotoğrafın dört köşesine de “Mustafa Kemal Paşa Köylüleri Arasında”; “Çankaya Köşkü”; “Mustafa Kemal Paşa’nın İstasyonda İkamet Eylediği Bina”; “Mustafa Kemal Paşa Köylüleri Arasında” başlıklarıyla 4 farklı fotoğraf yerleştirmişti.

⁷¹ **Vakit**, 10 Kanunsani (Ocak) 1922. “Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe*yi hayatı”.

veriyordu. Hocamın ismi Mustafa idi. Bir gün bana dedi ki: "Oğlum senin de ismin Mustafa, benim de. Bu böyle olmayacak. Arada bir fark bulunmalı, bundan sonra adın Mustafa Kemal olsun. O zamandan beri ismim hakikaten "Mustafa Kemal" kaldı." Cümleleriyle, bugün herkes tarafından bilinen hayat hikâyesinden anlatımlar yapmıştı.

Özellikle konunun önemi gereği İstanbul'dan ayrılışı ile ilgili Mustafa Kemal Paşa "İstanbul'da cereyan eden ahvalden, yapılan teşebbüslerden, bilhassa vaziyetin vahamet ve fecaatinden milletin haberi yoktu. İstanbul'da oturup milleti haberdar etmek imkânı da kalmamıştı. Binaenaleyh yapılacak şeyin İstanbul'dan çıkıp milletin içine girmek ve orada çalışmak olduğuna karar verdim. Bunun suret-i icrasını düşündüğüm ve bazı arkadaşlarla müzakere ettiğim sırada idi ki, hükümet beni ordu müfettişi olarak Anadolu'ya göndermeyi teklif etti. Bu teklifi derhal maalmemnuniyet kabul ettim ve tam Yunanlıların İzmir'e girdikleri gün idi ki, İstanbul'dan ayrıldım.

Benim düşündüğüm şu idi: her tarafta muhtelif namlar altında birtakım teşekküller başlamıştı. Bunları aynı program ve aynı nam altında birleştirerek, bütün milleti alakadar etmek ve bütün orduyu da bu maksada hadim kılmak lazımdı. Anadolu'ya girdiğim zaman, daha ordu müfettişi sıfat ve salahiyeti üzerimde iken, bu noktadan işe başladım ve bu maksat az zamanda hasıl oldu.

Takip ettiğim tarz-ı mesai, İstanbul'da malum olunca beni İstanbul'a celp etmek istediler, gitmedim. Bilnetice istifa ettim. Bir ferd-i millet sıfatiyla Erzurum Kongresi'ne iştirak ettim. Erzurum Kongresi'nde tespit edilen esasları bütün memlekete teşmil maksadıyla Sivas'ta akd olundu. Bu kongrelerin tevliid ettiği Heyet-i Temsiliye namındaki heyetle kongrelerin esasatını tespit ettik."⁷² Cümlelerini kullanmıştı.

1925 Ocak Vakit Gazetesindeki Mülakatı

Bunlardan bir diğeri de 1925 yılı Ocak ayının ilk günlerinde gittiği Konya gezisindeki anılarını⁷³. Gazi Konya'da 3 ile 7 Ocak günlerinde yaşadığı ve not aldığı anılarını, yine Vakit gazetesine vermişti. Gazi'nin bu Konya gezi anıları ancak yılın son ayı olan Aralık'ta Vakit gazetesinde

⁷² Vakit, 10 Kanunsani (Ocak) 1922. "Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe-yi Hayatı".

⁷³ Mustafa Kemal Paşa 1 Ocak 1925'te eşi Latife Hanım'la Ankara'dan Konya'ya hareket etmişti. Utkan Kocatürk, age., s. 277.

yayımlanacaktır⁷⁴. Gazete; bir gün önce 9 Aralık'ta verdiği tanıtım yazısında başlık olarak “*Gazi Paşanın Hatıraları Münasebetiyle*” manşetini atmıştı. Altında da Mustafa Kemal Paşa'nın “*Kayd-ı Hayat Şartıyla Reisicumhurluk! Bu bizim prensibimiz değildir*”⁷⁵ sözünü paylaşmıştı. Ve bu iki sütunun ortasında küçük bir kutu içerisinde “*Yarınki sayfamızda Gazi Paşa'nın hatıra defterlerinden bir sayfa. 3 Kanunusani 1340'ta Konya'da ne düşünüyorlardı*”⁷⁶ tanıtımını yapmıştı.

Vakit gazetesi ertesi gün bu anıları ilk sayfada köşede bir sütunla ve “*Gazi'nin Hatıra Defterlerinden bir Yaprak*” başlığı ile başlatmıştı⁷⁷. Başlığın altında “*3 Kanunusani (Ocak) 340'da (1925) Ne düşünüyorlardı*” bir giriş yapılmış ve Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yolculuğunda tuttuğu defterlerinden, birkaç parçanın yayımlanacağı belirtilmişti. 3 Ocak 1925 tarihli yayımlanan anılarında, Mustafa Kemal Paşa'nın “*Memleket ve milletin kurtuluşu ve saadeti için çalışmaktan başka bir maksadım yoktur. Bu, bir insan için kafi bir sürur ve haz (sevinç ve haz)temin eder. Benimle beraber olan arkadaşlarım, bütün vatandaşlarım da aynı amacı izlemektedirler... Kişisel ve ailevi huzur ve mutluluğun, milletin huzur ve mutluluğuyla ayakta durduğunu, memleketin güvenlik ve dokunulmazlığıyla mümkün olduğunu gerçek ve ciddi bir şekilde anlamışlardır. Ben ve benimle beraber olanlar, hedefimizin yüceliğine, yolumuzun doğruluğuna eminiz. Bunda asla şüphe ve tereddüdümüz yoktur. Milletimizin, Türk milletinin yakın, uzak tarihine gereği kadar bilgimiz vardır. Geçmişin derslerini, bugünün ve geleceğin yaşamı için göz önünde tutmak dikkatinden mahrum değiliz. Yaptığımız hizmetlerle övünmüyoruz. Yapacağımız hizmetlerin, övünç sebebi olabileceği ümidiyle avunuyoruz.*”⁷⁸ cümlesi ön plandaydı.

Her gün, Gazi'nin defterlerinden bir sayfayı vereceğini belirten Vakit gazetesi; 11 Aralık sayısında da “*Gazi'nin Hatıra Defterlerinden Sahifeler*” başlığı altında yeni bir sayfayı da Gazi'nin “*Her şeyin fevkinde memleket ve milletin menfaati*” cümlesini manşete çekerek vermişti⁷⁹. Gazi'nin, 4 Ocak tarihli bu anılarındaki “*Milleti idarede düsturumuz, milletin müşterek ve umumi efsar ve temayulatına tebyindir. Bu efsarın ve temayülatın hakiki ve*

⁷⁴ Vakit gazetesi 3 Ocak 1925 tarihinde başlayan Gazinin seyahatinin o günlerde de geniş olarak telgraflarla tanıtılmıştı.

⁷⁵ **Vakit**, 9 Kanunevvel (Aralık) 1925. “Gazi Paşanın Hatıraları Münasebetiyle”.

⁷⁶ **Vakit**, 9 Kanunevvel (Aralık) 1925. “Gazi Paşanın Hatıraları Münasebetiyle”.

⁷⁷ **Vakit**, 10 Kanunevvel (Aralık) 1925. “Gazi'nin Hatıra Defterlerinden Bir Yaprak”.

⁷⁸ **Vakit**, 10 Kanunevvel (Aralık) 1925. “Gazi'nin Hatıra Defterlerinden Bir Yaprak”.

⁷⁹ **Vakit**, 11 Kanunevvel (Aralık) 1925. “Gazi'nin Hatıra Defterlerinden Sahifeler”.

ciddi olabilmesi, milletin maddi ve manevi ihtiyaç menbaaalarından gelmesine vasıttadır.” cümlesi değerliydi.

Gazete ertesi gün, 12 Aralık'ta da bir başka sayfayı yine “*Gazi'nin Hatıra Defterlerinden Sahifeler*” başlığı ile vermiş ve manşete Gazi'nin “*Bir Anadolu ve İstanbul Meselesi Yoktur*” cümlesi çekilmişti⁸⁰. Atatürk'ün Konya'da iken not aldıkları, bu defterlerdeki hatıraları da sonra Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin 5.cildine konulmuştur.

Atatürk'ün 1926 Yılında Yayımlattığı Anıları

Atatürk'ün sorumlu devlet adamı kişiliği onda, daha hayatında adı geçmiş herkes hayatta iken, anılarını bir şekilde yazma ve yayımlatma düşüncesini ortaya çıkarmıştır. 1926 yılının Şubat ayından itibaren hızlanan, 1926 Haziran ayındaki “*İzmir Suikastı*” girişimi sonrası da Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın kamuoyuna; olan olayları anlatma süreci giderek artmış ve Ekim 1926'da Nutuk'un sunulmasına kadar gitmişti.⁸¹ Bu sürecin sonunda, CHF'nin 2. Büyük Kurultayı'nda 1927 yılında okunan Nutuk; 1919'dan 1927'ye kadarki olaylar, Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından anlatıldığı önemli bir eserdir. Nutuk, bir devlet adamının halkına hesap verişisi olarak da kabul edilmiştir. Milli Mücadele'nin nasıl olduğu, kimlerin ne yaptığı ya da yapmadığının belgeleriyle anlatıldığı ve “Nutuk” olarak adlandırılan, Atatürk'ün bizzat kendisinin mecliste günler süren konuşması bu anlamda çok değerlidir.

1928 yılında ise Osmanlıca olarak “*Türkün Altın Kitabı Gazi'nin Hayatı*”⁸² adıyla Gazi Mustafa Kemal'in de anlatımlarıyla çocukluk ve gençlik dönemleri hatıraları yayımlanmıştı.

Atatürk'ün Mütareke'nin hemen öncesinde başlayan ve Samsun'a çıkışına kadar giden bu anıların; ilk olarak Milliyet gazetesinde 13 Mart 1926 tarihinde “*Büyük Gazi'nin Hatırat Sahifeleri*” başlığıyla ve Falih Rıfki

⁸⁰ **Vakit**, 12 Kanunevvel (Aralık) 1925. “Gazi'nin Hatıra Defterlerinden Sahifeler”.

⁸¹ Basında Milliyet ve Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinin Gazi'nin hatıratının duyurusunu yapıp birkaç gün içinde yayımlayacaklarını duyurdukları günlerde Vakit gazetesi de, Arif oruç aracılığıyla, Atatürk'ü tanıyan Tevfik Rüşdü, Şükrü Kaya, Mustafa Necati gibi önemli kişilere “Gazi Paşa'yı Nasıl Tanıdınız?” sorusunu sorarak yanıtlarını, iki gazetenin Gazi'nin hatıratını yayımladıkları günde 13 Mart'ta yayımlamaya başlamıştı. **Vakit**, 13 Mart 1926. “Gazi Paşa'yı Nasıl tanıyorsunuz?. İnkılab Ricalimizin Gazimizle ilk temaslarına ait Hatıraları. Hariciye Vekilimiz Tevfik rüşdü Bey, dahi müncimizle İttihat ve Terakki Kongresinde başlayan ilk mülakatını anlatıyor”. Bu mülakat ile ilgili bknz. Mevlüt Çelebi, “Atatürk Biyografisine Katkı: “Gazi Paşa'yı Nasıl Tanıdınız?”, **Belgi**, S 17 (Kış 2019/1), ss. 1016-1041.

⁸² **Türkün Altın Kitabı**: Gazi'nin Hayatı ve Büyük Halaskarımız Hakkında Münevverlerimizin ve Meşahirimizin İntibaat ve Mülahazatı: Kısım 1-2, 1928.

ve Mahmut Beylerin imzasıyla “*Büyük Gazi'nin Türk devlet adamlarında tesadüf etmediğimiz hususiyetlerinden biri de, daha pek genç yaşından itibaren temas etmiş olduğu memleket hadiselerine dair zaman zaman not tutmak ve bu hadisat arasında kendi vaziyet ve tarz-ı telakkiyesini tespit eden vesikaları saklamaktır. Bu hatıralar emsalsiz bir hazine olmakla beraber, hayatının belki hiçbir saati heyecansız ve durgun geçmeyen inkılapçı için tam bir tercüme-yi hal olmaktan uzaktır. Eğer büyük Gazi'nin şayan-ı hayret hafızası olmasaydı, nice hakikatler öğrenilmemiş olacaktı. Yeni Türk tarihinin birçok köşeleri, esrar içinde kalacaktı*”⁸³ cümleleriyle tanıtımı yapılan ve başlayan anılardır.

Milliyet gazetesi, anıların yayımlanacağını daha 25 Şubat 1926 tarihli sayısında, ilk sayfasında küçük bir kutuda “*Gazinin Hatıratı*” üst başlığı ve “*Yakında Milliyet sütunlarını tezyin edecektir*” alt başlığı ile vermişti⁸⁴. Gazetenin başmuharriri olan Mahmut (Soydan) Bey'in Ankara'dan, 24 Şubat günüyle çektiği telgrafta, Gazi ile görüşmesinde Milliyet'i övdüğünü belirterek, Gazi'nin “*Harb-i Umumiye ve Milli Mücadelemize ait hatıralarının, Milliyet ve Hakimiyet-i Milliye'de neşrine*” izin verdiğini duyurmuştu. Siirt mebusu da olan Mahmut Bey; bu hatıraların yakın tarihimizin birçok karanlık noktalarını aydınlatması açısından çok değerli olduğunu da belirtmişti.

Gazete ertesi sayılarında da bu hatıratı kamuoyuna aynı şekilde duyurmaya devam etmiştir. 26 Şubat'ta “*Reisicumhur Gazi Paşa Hazretlerinin Hatıratı Herkese Meçhul Kıymetli Bir Vesikadır*” başlığıyla verdiği yine kutu içindeki tanıtımında gazete, Mahmut Bey'in “*Gazimizin kendi notlarından aldığımız bu hatıratı, eski ve yeni tarihimizin birçok noktalarını tezyin edecektir*”⁸⁵ dediğini de eklemiştir. 25 Şubat tarihli telgrafında Mahmut Bey; “*Büyük reisicumhurumuzun lütuf buyurdıkları hatıratı, pek yakında neşre başlıyoruz.*” Dedikten sonra, bu hatıratın Gazi'nin bizzat kendi notlarından ve şimdiye kadar kimse tarafından bilinmeyen belgelerden oluştuğunu belirtmiş ve hatıratın harb-i umumiye ve o devrin siyasi, askeri olaylarına ait birkaç gün devam edecek başlangıç şeklindeki bir girişle başlayacağını eklemiştir. Milli Mücadele'ye ait olan kısımlarının da belgelere dayanan “*fevkalade meraklı safhaları*” anlatacağını

⁸³ **Milliyet**, 13 Mart 1926-28 Şaban 1344, “Büyük Gazinin Hatıratı Sahifeleri”.

⁸⁴ **Milliyet**, 25 Şubat 1926, “Gazinin Hatıratı Yakında Milliyet Sütunlarını Tezyin Edecektir”.

⁸⁵ **Milliyet**, 25 Şubat 1926, “Reisicumhur Gazi Paşa hazretlerinin Hatıratı Herkese Meçhul Kıymetli Bir Vesikadır”.

da belirten Mahmut Bey, bu hatıratın yayımlanmasıyla, eski-yeni tarihimizin birçok noktasını aydınlatacağını, okuyucular tarafından sabırsızlıkla bekleneceğini de belirterek yakında başlanacağını duyurmuştu.

Milliyet daha sonraki 27 Şubat ve 1 Mart sayılarında, Gazi'nin hususi notlarından oluşan hatıratının “yakında” veya “bir iki güne kadar” şeklinde başlayacağını, ark arkaya ilk sayfalarında duyurmaya devam etmişti. 2 Mart sayısında, bu hatıratı Hakimiyet-i Milliye ile birlikte vereceklerini duyuran gazete, aynı tanıtımını yeniden yapmıştı⁸⁶. 4 Mart tarihli sayıda da gazete bu hatıratın, farklı cümlelerle önemine değinmiş ve giriş kısmı olacağı için, hatıraların gelecek hafta başlayacağını belirtmişti⁸⁷.

Gazete her gün daha da büyüterek, hatıratın duyurusunu yapmışken, 8 Mart tarihindeki sayısında verdiği, Gazi'nin anılarının bir “*heyet-i tahririye*” verildiği, giriş olacak Mahmut Bey'e verilmiş mülakatın da bittiği bilgisi verilmiş ve okuyucuların “*heyecan ve hararetle*” bekledikleri hatıratı yayımlamaya başlayacaklarını açıklamıştı⁸⁸. Gazete 11 ve 12 Mart sayılarında hatıratın birer cümle vererek, heyecanı artırmış ve nihayet 13 Mart 1926'da hatıratı girişle birlikte başlatmıştır⁸⁹. Milliyet 13 Mart sayısında “*Büyük Gazi'nin Hatırat Sahifeleri*” başlığıyla hem sağda giriş yazısı hem de sol sütunda hatıratı yayımlamaya başlamıştı. Giriş yazısının altında da Falih Rıfki ile birlikte Mahmut Bey'in imzaları vardı.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1914 ile 1919 arasındaki anıları, ertesi gün 14 Mart'ta, Mahmut (Soydan) Bey'in gazetesi Milliyet'te, 2.bölüm ile devam ederken⁹⁰ bir başka gazete olan Falih Rıfki'nin Hakimiyet-i Milliye gazetesinde⁹¹ de yeni başlamıştı.

Bu iki gazetede anıların başladığı gün, Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi, ilk kez renkli olarak bastığı sayısında, hem köşe yazısında Maarif Nezareti'nin yayımlayacağı Gazi ile ilgili “*Altın Kitap*” hakkında Yunus Nadi'nin bir yazısı vardı hem de Atatürk'ün büyük bir fotoğrafı yine renkli olarak verilerek, altında da editör yazısında, Cumhuriyet gazetesinin sahibi Yunus Nadi'nin uzun yıllardır gazetecilik yaptığı ve Cumhuriyet

⁸⁶ **Milliyet**, 2 Mart 1926 “Büyük Gazi'nin Hatıralarına Başhyoruz” 3 Mart sayısında da, aynı duyuru bulunmaktaydı.

⁸⁷ **Milliyet**, 4 Mart 1926 “Gazi'nin Hatıraları”.

⁸⁸ **Milliyet**, 8 Mart 1926 “Gazi'nin Hatıraları”.

⁸⁹ **Milliyet**, 13 Mart 1926 “Gazi'nin Hatıraları 1”.

⁹⁰ **Milliyet**, 14 Mart 1926-28 Şaban 1344 “-2- Gazi Paşa Devam Etti”.

⁹¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 14 Mart 1926, “Büyük Gazi'nin Hatıratından Sahifeler”.

gazetesinin önemini vurgulayan bir yazı bulunmaktaydı. Yunus Nadi'nin kaleminden çıktığı anlaşılan bu yazının son kısmında da, üstte yayımlanan fotoğrafın Gazi'nin en yeni fotoğrafı olduğu vurgulanmış ve “*bu vesileyle teyiden arz ederiz ki, vatandaşların malı olan ‘Cumhuriyet’ onları memnun etmek için hiçbir fedakârlıktan geri durmayacak, daima milli fikir ve vicdana tercüman olup gidecektir*”⁹² son cümlesi verilmişti. Yunus Nadi; köşe yazısında da Gazi hakkında yazılacak olan Altın Kitap'tan⁹³ söz ederek, “*Gazi hakkında kitaplar yazılmasının önemini*” vurgulamış ve kendisinin de burada yazması için davet aldığını belirterek, Gazi'nin hakkında “*Dar cepheden değil geniş cepheden yazılmalı*”⁹⁴ sözleriyle, bu işin kolay olmadığını vurgulamıştı.

Yunus Nadi'nin günlerdir Milliyet ve Hâkimiyet-i Milliye'de; Gazi'nin anılarının yayımlanacağını duyurusunu görmemesi, mümkün değildir. Bu nedenle, Gazi'nin anılarının iki gazetede başladığı gün, bu şekilde özenle hazırlanmış, “*Cumhuriyet*” gazetesinin ve “*kendisinin*” önemini vurgulayan bir sayı çıkartılması oldukça önemlidir.

Nihayetinde iki gün sonra 15 Mart 1926 tarihli sayısında, Gazi'nin anılarının, Cumhuriyet gazetesinde de yayımlanmaya başladığı görülür. Yani Yunus Nadi'nin editör yazısında denildiği gibi “*vatandaşların malı olan ‘Cumhuriyet’ onları memnun etmek için hiçbir fedakârlıktan geri*” durmamış ve “*daima milli fikir ve vicdana tercüman olup*” halka mal olması gerekli Gazi'nin anılarını yayımlayabilmişti.

15 Mart'ta, “*Büyük Gazimizin Büyük Hayatından Hatıralar*” başlığını kullanan Cumhuriyet; Gazi Paşa'nın “*Rical-i Osmaniye Hakkındaki İhtisasatı*” alt başlığında “*Harbi Umumideki Gayritabii Vaziyetimiz-Hayalperverane Bir Vatanperverlik-Atlatmak-Zavallı Talat Paşa-Rical-i Osmaniye'nin Halet-i Ruhyesi*”⁹⁵ kısım başlıklarını vererek anılarını paylaşmıştı.

Gazete sunuş yazısında, Gazi'nin anılarının “*bir kısmının*” Milliyet ve Hâkimiyet-i Milliye'de yayımlandığını belirterek, “*Gazi'nin hatıratı cihanşümül bir kıymet ve hamiyeti haizdir. Bu asrın yetiştirdiği en büyük adamın, Türkiye'yi ba'sü bade'l-mevt sırrına mazhar eden*”⁹⁶, tarih-i cihanın

⁹² Cumhuriyet, 14 Mart 1926.

⁹³ 1928 yılında Osmanlıca olarak “Türkün Altın Kitabı Gazi'nin Hayatı” kitabı çıkmıştır.

⁹⁴ Yunus Nadi, “Gazi Üzerinde Etüd” Cumhuriyet, 14 Mart 1926.

⁹⁵ Cumhuriyet, 15 Mart 1926, “Büyük Gazimizin Büyük Hayatından Hatıralar”.

⁹⁶ “Ölümden sonra bir daha ölmek üzere diriltlen”.

revşini değiştiren o yüksek dehanın hatıratı da bizzat büyük Gazi gibi bütün milletindir. Gazi'nin hatıralarını, yakın tarihimizin bu kıymetli vesikalarını, bütün Türk milleti okumalı, dahi reisicumhurumuzun hayatından bazı sahifeler, bütün milletin malumu olmalı, halkımız, büyük reislerinin hatıratından istifade etmeli, ders almalıdır. Bütün Türk milletinin reisicumhuru olan sevgili Gazi'mizin hatıralarını memlekete tamim maksadıyla, bugünden itibaren derce başlıyoruz” cümleleriyle 1. Bölümden itibaren yayımlamaya başlamıştı.

Yunus Nadi; haklıydı. Bir gün öncesinde de bu konudaki rahatsızlığını bir şekilde dile getirmişti. Anıları yayımladığı gün yazdıkları da çok doğruydı. Türk milleti için çok önemli olan Gazi'nin anılarının, sadece iki gazete okurlarının değil herkes tarafından okunması gerektiği çok açıktı⁹⁷.

Nitekim birçok eserde, bu anıların önce Milliyet sonra Hakimiyet-i Milliye'de daha sonra da Cumhuriyet'te yayımlandığı söylenegelmiştir. Biz bunun mutlaka başka gazetelerde de yayımlanmış olması gerektiğini düşünerek, ulaşabildiğimiz gazeteleri incelediğimizde, “*tarih yazan*” olarak “*tarih yapanlara*” sadık kalıp “*insanlığı şaşırtacak bir şekil*” almasına katkıda bulduk ve bu anıların bu üç gazete dışında da başka gazetelerde yayımlandığını gördük

Gelelim bu anıların aynı günde ve sonrasında başka gazetelerde de yayımlanmasına. Anıların, ilk kez Milliyet'te yayımlanması sonrası bir gün sonra 14 Mart'ta Hakimiyet-i Milliye ile birlikte “*İkdam*” gazetesi de bu anıları yayımlamıştır. İkdam; Milliyet gazetesinden alıntıldığını belirterek

⁹⁷ Falih Rıfka Atay, bu anıların 1944 ve 1955 baskılarında, açıklama yapmamasına rağmen 1965 baskısında verdiği yeni bir bilgi ile aslında Yunus Nadi'nin bu konudaki sıkıntılarını bir nebze dile getirmişti. Falih Rıfka'nın “«Hakimiyet-i Milliye» gazetesinde Siird milletvekili Mahmud'la beraber çalışırdık. Mahmud İstanbul'da «Milliyet» gazetesini de çıkarmakta idi. Hatıraları iki gazetede aynı günde yayımlayabilirdik. Belki Mahmud'un İstanbul'daki gazetesini de güçlüklerinden kurtarmış olurduk.” (Falih Rıfka Atay, **Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965.) Sözleri Mahmut Bey'in bu anıları, Milliyet gazetesinin sıkıntılı durumundan kurtulabilme için bir çare gördüğünü gösterdiği gibi, bu konuda Milliyet gazetesinde anıların etkili bir reklam yapılması da, bu düşünceye katkı yapar durumdaydı. Yunus Nadi'nin de o süreçteki yazılarında bu anıların, herkes tarafından okunması gerektiği şeklindeki cümlelerinin de bu anıların, Mahmut Bey tarafından tekeline alınmasına karşı duyduğu kırgınlık idi. Falih Rıfka'nın daha önceki baskılarda dile getirmedeği bu konuyu 1965 baskısında dile getirip, Mustafa Kemal Paşa'nın çok güvendiği Mahmut Bey'in bu nedenle İş Bankası'na katkı sağladığını ima etmesi ve “Ne yazık ki İstanbul'daki gazetesi uğruna, bankadaki nüfuzunu kötüye kullandığı için, böyle davranışları affetmeyen Mustafa Kemal, sonunda onu yanından uzaklaştırmış ve kalb hastası Mahmud bu hicran içinde ölmüştür.” Sözleriyle iddialarda bulunmuştur. Mahmut Bey'in, Gazi'nin anılarını ilk yayımlayarak, Milliyet gazetesi üzerinden satışlarını artırmaya çalıştığı ile ilgili iddialar ve yanıtlar konusunda bkz. Mahmut Soydan, **Ankaralı'nın Defteri**, Hazırlayan: Nejdet Bilgi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

bu anıları “Büyük Gazi'nin Hatıratı”⁹⁸ başlığıyla yayımlamaya başlamıştır. Ayrıca yine “Halkın Gazetesi” 15 Mart 1926 tarihli sayısında 3.sayfada “Gazimizin Hatırat Sahifeleri”⁹⁹ başlığıyla, “Yeni Ses” gazetesi “Gazi Paşa'nın Hatıratından Sahifeler”¹⁰⁰, başlığıyla, “Son Saat” gazetesi de “Büyük Gazimizin Hatıratından Bazı Parçalar”¹⁰¹ başlığı ile aynı anıları, Milliyet'ten aldıklarını belirterek aynen yayımlamışlardır¹⁰². Yunus Nadi'nin istediği olmuş ve Gazi Paşa'nın anıları herkes tarafından okunmaya başlanmıştı.

Falih Rıfki bu anıların üzerinden 18 yıl geçtikten sonra, hatıratın geri kalanını yani Atatürk'ün Samsun'a çıkışına kadar olan kısmını da 1944 yılında çıkarttığı “19 Mayıs” adlı kitapta yayımlamıştı.¹⁰³ Falih Rıfki Atay, kitabının önsözünde de bunu “19 Mayıs'ın yirmi beşinci yıldönümünde, kurtuluş kahramanının biyografyasındaki bu boşluğu kapamak için eseri neşrediyorum.”¹⁰⁴ Şeklinde anlatmıştır. Falih Rıfki; kitabın konu sırasını da “Bu elimde bulunan notlar ise mütarekede Adana'dan. İstanbul'a gelişi ile Samsun'a ayak basışı arasındaki devrin hatıralarıdır. Mustafa Kemal'i İstanbul'dan ayrılarak, Anadolu'ya gelmeğe ve Türk tarihinin, başlıca büyük hareketlerinden birine başlamağa sevk eden sebepler, bu hatıralardan anlaşılmaktadır” şeklinde vermiştir.

Falih Rıfki Atay, 1926'daki hatıratın yazımı ile ilgili, anıların devamı olarak 1944 yılında çıkardığı “19 Mayıs” kitabının girişinde, Atatürk'ü kastederek; “1926 da, Siirt Mebusu Mahmut'la ben¹⁰⁵, Ankara'da çıkan "Hâkimiyet-i Milliye" ile İstanbul'daki "Milliyet" gazetesi için hatıralarının

⁹⁸ İkdâm, 14 Mart 1926. “Büyük Gazi'nin Hatıratı”.

⁹⁹ Halkın Gazetesi, 15 Mart 1926, “Gazimizin Hatırat Sahifeleri” .

¹⁰⁰ Yeni Ses, 1 Nisan 1926. “Gazi Paşa'nın Hatıratından Sahifeler”.

¹⁰¹ Son Saat, 12 Nisan 1926. “Büyük Gazimizin Hatıratından Bazı Parçalar”.

¹⁰² Özellikle Yeni Ses ve Son Saat gazetelerinin hatırate hangi tarihte başladıkları, önceki sayılara ulaşamadığı için bilinmemektedir ancak belirtilen günlerde yazı dizisi olduğundan dolayı hatıratın tümünün yayımlandığı anlaşılmaktadır.

¹⁰³ Falih Rıfki Atay, 19 Mayıs, Ulus Basımevi, Ankara, 1944.

¹⁰⁴ Falih Rıfki Atay, (1944), s. 4.

¹⁰⁵ Falih Rıfki Atay 1955 yılında anıların tümünü yayımladığı "Atatürk'ün Bana Anlattıkları" ismi ile Sel Yayınlarından çıkan kitabında ise Mahmut Bey'den söz etmemiştir. Falih Rıfki Atay, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Sel Yayınları, İstanbul. 1955, Ancak anıların 1965 baskısında ise “Mahmut teklifimi pekiyi karşıladığı için beraberce Çankaya'ya gittik. Mustafa Kemal'e yapmak istediğimizi söyledik: - Tecrübe edelim, dedi. Bir iki gün sonra ben her akşam gider, kendisini dinler ve yazardım. Ertesi akşam davetlileri arasında önce yazdıklarımı okur, düzeltceği bir şey yoksa yayınlama izni ile yenilerini not ederdim.” Demesine rağmen bazı iddialarda da bulunmuştu. Falih Rıfki Atay, Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965.

bir kısmını almak arzusuna kapıldık. Konuşmağı ve anlaşılmağı sevdiği için, kendisini bu yorgunluğa razı ettik. Her akşam bir iki saat o konuşur ben not tutardım, ertesi gün bu notlara biraz düzen vererek okur, bir itirazı yoksa neşrederdik.”¹⁰⁶ Şeklinde açıklama yapmıştı. Aynı Falih Rıfkı, bu anıların tümünü tekrar bastırttığı 1965 baskısının önsözünde, anıların yazım süreci ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler vermişti;

“«Nutuk»unun gündüz yazdığı bölümlerini, geç saatlere kadar sofrada birimiz okur, hepimiz dinlerdik. Bitirdiği kitaplar üzerine, çok defa, gene bu toplantılarda tartışma açardı. Herkes fikrini söylemekte serbestti. Bir kara tahta tebeşir ve silgisi ile beraber sofraya odasından ancak resmi davet günlerinde ayrılmıştır... Yakup Kadri gibi, Yahya Kemal gibi kültürlü, ince zevkli ve tenkitçi arkadaşlarımızla onun anlatış sanatına hayrandık. Yanından ayrılmak istemezdim. Sırasına göre pek nükteci ve arada bir alaycı idi. Hiç bir zaman «kuru» ve «sıkıcı» değildi. Hemen hiç gülererek resmi alınmayan Mustafa Kemal, benim tanıyabildiklerim arasında en güler yüzlü kimselerden biri idi. Cumhurbaşkanı olduktan sonra halk ve gençlikle buluşmaları gittikçe azalmış olmasına esef ederdim. Serbest konuşmalarını yalnız bizler tadıyorduk. 1923’den beri bütün hayat hikayelerini dinlemiştik. Bir gün kendi kendine:

- Acaba hatıralarını alıp yayınlamayamaz mıyız? diye düşündüm.

O zamanlar büyük «Nutuk»unu hazırlama fikri de henüz yoktu.”¹⁰⁷

Falih Rıfkı; 1926’da gazetede, 32 bölüm olarak yayımlanan bu hatıratın zaman aralığını, daha sonraki 1944 tarihli “19 Mayıs” ve 1955 tarihli “Atatürk’ün Bana Anlattıkları” adlı kitaplarında belirttiği gibi “üç kısım olacaktı: dünya harbine ait olanlar, mütareke sırasında İstanbul’daki faaliyetlerine alt olanlar, nihayet Kuvva-yi Milliye devrine ait olanlar”¹⁰⁸ şeklinde açıklamıştı.

Bu yayımlanan hatıratın konusunu da yine aynı iki kitapta da “32 parçalık bu seride Mustafa Kemal, harp politikası hakkındaki tenkidlerini gerek Türk gerek Alman kumandanları ile münakaşalarını, Vahdettin’le beraber Kayser’in umumi karargâhına gidişini, mütareke şartları üzerine

¹⁰⁶ Falih Rıfkı Atay, (1944), s. 4.

¹⁰⁷ Falih Rıfkı (1965).

¹⁰⁸ Falih Rıfkı Atay, (1944), s. 4, s. 6.

Sadrızam İzzet Paşa ile Adana'dan telgraflaşmalarını hikâye eder"¹⁰⁹ şeklinde anlatmıştı.

Falih Rıfki'nın "Samsun'a çıkıncaya kadar geçen hadiseler hakkındaki"¹¹⁰ notlar olduğunu belirttiği ve Mahmut Bey¹¹¹ (Soydan) ile birlikte Atatürk'ten dinleyerek yazdıkları ve birçok gazetede yayımlanmaya başlayan hatırat, bir ay kadar devam ettikten sonra, İsmet Paşa hükümetinin isteğiyle kesilmişti¹¹². Yani Samsun'a çıkışa kadar olduğu söylenen anıların "kesilmesi" nedeniyle geriye kalan anılar, yayımlanamamıştı. Bu hatıratın yayımlanmayan bölümleri de biraz önce belirttiğimiz gibi ancak 1944 yılında yayımlanmıştı. Falih Rıfki; hem 1926'da yayımlanan hatıratı hem de daha sonra 1944'de yayımlanan devamıyla birlikte tümünü 1955 tarihli "Atatürk'ün Bana Anlattıkları" adlı kitabında birleştirmiştir. Falih Rıfki tarafından 1955'te tümü basılan bu hatıratın ikinci baskısı da, 1965 yılında "Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919" ismi ile yapılmıştır¹¹³.

1926 Mart ayında Milliyet gazetesinde başlayan hatıratın son sayısı; 12 Nisan 1926 tarihli sayıda, 32. Numarayla ve 20 Aralık 1918 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın, Vahidettin ile selamlık sırasında görüşmesini anlattığı kısımda sona ermişti. Cumhuriyet gazetesinde ise son sayı 34 numaralı ve 13 Nisan sayısında sona ermişti.

Birçok yayında, gazetede ki hatıratın sonlandırılması "nedensiz yere kesildi" olarak açıklanmakta ve bazılarında da bunun nedeni olarak; Falih Rıfki'nın daha sonraki yayımlarda söylediği "Hatıralarda birçok isimler geçtiği için ve bu isimler arasında yabancı devlet reisleri de bulunduğu için, bu yazıların içeride ve dışarda yankılar uyandırma[ma]sına¹¹⁴ ihtimal yoktu. Hükümetin ricası üzerine Mustafa Kemal birinci kısmın sonunda hatıraları kesti." nedeni belirtilmektedir. Oysa Milliyet'teki hatıratın sonlandığı sayıda, kimsenin farketmediği/görmediği Falih Rıfki imzalı bir "not" bulunmaktadır. Milliyet'in yazı dizisinin bittiği, 12 Nisan sayısında, hatıratın ikinci sayfadaki devamının sonundaki bu notta, Falih Rıfki; "Bu yazıda reisicumhur hazretlerinin bize tevdi buyurdıkları hatıratın, nevu'uma-yı resmi [resmi suretteki] vesaik ve mesaiye talik eden kısmı, burada nihayet

¹⁰⁹ Falih Rıfki Atay, (1944), s. 4, Falih Rıfki Atay, (1955) s. 6.

¹¹⁰ Falih Rıfki Atay, (1944), s. 4

¹¹¹ Mahmut Soydan, 1937 yılında hayatını kaybetmiştir.

¹¹² Bk. Falih Rıfki Atay, (1944), s. 4, Falih Rıfki Atay, (1955) s. 6.

¹¹³ Falih Rıfki Atay; *Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1965.

¹¹⁴ Falih Rıfki 1944 baskılı kitabında yanlışlıkla "uyandırmasına" demiş, 1955 baskılı kitapta düzeltilmiştir.

buluyor. Hatıratın ikinci safhası, Gazi Paşa hazretlerinin Mütareke esnasında, İstanbul'daki şeni [kötü]ve mahrem mesaisine ait olup, Samsun'a muvasalatlarıyla nihayet bulur. Üçüncü safha; Samsun'dan, Erzurum'a kadar resmi sıfatı üzerinden olduğu halde cereyan eden mesaiyi ve bilahare askerlikten istifa ederek, Heyet-i Temsiliye halindeki mesai ve hadisatı, son safhada; Büyük Millet Meclis ve Hükümeti'nin teşkiliyle, zamanımıza kadar cereyan eden ahvali ihtiva eder. Bu kısımlar hakkında mazbut [kayıt alınan] olan hatırat ve vesaik dahi, tanzim edilmekte olup, Gazi Paşa hazretleri, gazetemizde neşrine müsaade buyuracaklarını vaat etmişlerdir.”¹¹⁵ Yazmaktaydı.

Falih Rıfki; o gün gazetede yayımlanan anıların neden kesildiğini; 1944 ve 1955 tarihli eserlerinde “*Hatıralarda birçok isimler geçtiği için ve bu isimler arasında yabancı devlet reisleri de bulunduğu için, bu yazıların içerde ve dışarda yankılar uyandırma[ma]sına ihtimal yoktu. Hükümetin ricası üzerine Mustafa Kemal birinci kısmın sonunda hatıralarını kesti.*”¹¹⁶ Olarak anlatmıştı. Böyle bir nedenin o gün açıkça söylenmesi mümkün olmadığı düşünülecek olursa, Falih Rıfki'nin açıkladığı nedeni doğru kabul etmek daha mantıklı görülmektedir.

Ancak burada bir noktaya daha değinmek gerekecektir. Falih Rıfki; Milliyet ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinde 32 bölüm olarak yayımlanan bu anıların zaman aralığı ve konularını; daha sonraki 1944 tarihli “*19 Mayıs*” ve 1955 tarihli “*Atatürk'ün Bana Anlattıkları*” adlı kitaplarında belirttiği gibi “*üç kısım olacaktı: dünya harbine ait olanlar, mütareke sırasında İstanbul'daki faaliyetlerine alt olanlar, nihayet Kuvayi Milliye devrine ait olanlar*”¹¹⁷ şeklinde açıklamıştı. Daha da önemlisi Falih Rıfki'nin bu anıları, yine sonraki bir eserinde “*Samsun'a çıkıncaya kadar geçen hadiseler hakkında*”¹¹⁸ notlar olduğunu belirttiği ve Mahmut Bey (Soydan) ile birlikte Atatürk'ten dinleyerek yazdıklarını belirtmişti. Oysa 1926 yılında anıların son verilmesi sırasındaki notunda; çok farklı tespitlerde bulunmaktadır.

Falih Rıfki'nin ifade ettiği üzere bu anılar; Samsun'a kadar idi ancak bir “*üçüncü safha*”, bir “*bilahare*” diyerek belirttiği dördüncü safha, bir de “*son safha*” denilen kısımlarının olduğu anlaşılıyor. Yani Atatürk'ün 1927'de Halk Fırkası'nın 2. Büyük Kurultayı'nda okuduğu Nutuk, Samsun'a

¹¹⁵ **Milliyet**, 12 Nisan 1926. Falih Rıfki imzalı hatırat sonu not.

¹¹⁶ Falih Rıfki Atay, (1944), s. 4; Falih Rıfki Atay, (1955), s.2.

¹¹⁷ Falih Rıfki Atay, (1944), s. 4.

¹¹⁸ Falih Rıfki Atay, (1944), s. 4.

çıkışla başladığına göre; 1926'da Falih Rıfkı ve Mahmut Beyler, Mustafa Kemal Paşa'dan dinleyerek, üçüncü kısım olarak Samsun'dan, Erzurum'a kadar olan olayları, daha sonra da askerlikten istifa ettiği, Heyet-i Temsiliye günlerini ve son kısımda da Büyük Millet Meclis ve Hükümeti'nin oluşumundan 1926 yılının Nisan ayına kadar olan kısımları da yazmış ve belgelerini de düzenlemekte oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Nutuk'un okunduğu 1927 Ekim ayına kadar geçen bir sürenin de yazılması gerekecekti.

Tüm bu bilgiler ışığında; Atatürk'ün 1.Dünya Savaşı'ndan başlayan ve Mütareke dönemini de kapsayan, Samsun'a çıkış ve Milli Mücadele günleriyle, Cumhuriyetin ilanını da içerecek şekilde 1926 yılına kadar olan anıları, Falih Rıfkı ve Mahmut Bey tarafından dinlenilmiş, yazılmış, kontrol edilerek belgelerle de düzenlenmiş görünmektedir.

Gazi'nin o an için bu anıları, Meclis'te okumaktan ziyade gazetede yayımlanmasını istediği de düşünülmelidir. Nitekim Falih Rıfkı da üstte belirttiği üzere o tarihlerde henüz Nutuk'u hazırlama fikrinin olmadığını belirtmişti. Ancak her ne olursa olsun bu iki önemli gazeteci yazarın, bu anıları düzenleyerek, belgeleriyle birlikte yazıya dökmelerinin zorluğunun da göz önünde bulundurulması gerekir.

Atatürk'ün daha 1926'da anlatarak yazdırdığı bu anıları; 19 Kasım 1918'de Adana'da yola çıkıp, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelişini ve sonra da İstanbul'da Vahdettin de dahil yaptığı görüşmeleri, Samsun'a çıkışına kadar ki olayları anlatmaktaydı. Bu anlamda daha anılarda adı geçenlerin çoğunun hayatta olduğu bir dönemde, bu anıların tüm kamuoyuna açık olarak gazetelerde yayımlanmasının çok önemli olduğu ortadadır. Özellikle saltanatın kaldırılmasıyla padişahlığı biten ve ülkeden bir İngiliz destroyeri ile ayrılan son padişah Vahdettin ile gerçekleştirdiği görüşmelerin de daha padişah sağ iken anlatılması da ayrıca önem taşır. Her ne kadar Vahdettin anılar yayımlanmaya başladıktan sonra 16 Mayıs 1926'da San Remo'da iken hayatını kaybetmiş de olsa, bu anıların 13 Mart 1926'da başladığı ve 13 Nisan'da sona erdirildiği düşünülecek olursa önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Zira günümüzde iki kişi arasında geçmiş olan bu görüşmeler, sadece Atatürk tarafından bu anılarında yayımlanmıştır. Murat Bardakçı'nın son padişahı anlattığı Şahbaba kitabında "anıların" olduğunu bildiğimiz Vahdettin ile onun özel kalemi ve yakın çevresindekiler, bu görüşmelerle ilgili ne o dönem ne de sonrasında hiçbir şekilde bu konuyla ilgili görüş bildirmemişlerdir. O kadar ki Vahdettin'in anılarını gördüğünü söyleyen Murat Bardakçı bile, Şahbaba kitabında Vahdettin ile Atatürk'ün

görüşmelerini, bu 1926'da gazetelerde yayımlanmış hatıratından yararlanarak verme gereğini duymuştur¹¹⁹.

Atatürk'ün sözünün ettiğimiz anıları Falih Rıfkı Atay'ın baskılarından sonra, İsmet Bozdağ tarafından sadeleştirilerek "15 Kasım ile 7 Aralık 1978 tarihleri arasında, 23 bölümlük yazı dizisi halinde "Atatürk'ün Anıları" başlığı ile Milliyet Gazetesinde" de yayımlanmıştı¹²⁰.

Bu anıları gazetede sadeleştirerek yayınlayan İsmet Bozdağ; anıların tamamını kitap halinde üçüncü baskı olarak 1982 yılında "Atatürk'ün Anıları 1917-1919" adıyla bu kez Bilgi Yayınlarından çıkartmıştır¹²¹. Bu tarihten sonra da bu anılar; bu kez İsmet Görgülü'nün hazırlamasıyla yine Bilgi Yayınevinden 1987 yılında yeniden çıkmıştır¹²². Anılar daha sonra Falih Rıfkı Atay'ın adıyla, farklı isimlerle ve değişen yayınevleri ile tekrar tekrar ve sık aralıklarla basılmaya devam etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın I.Dünya Savaşı Anıları

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1916 ve 1919 arasındaki üç yılını kapsayan ve I. Dünya Savaşı içerisindeki Gelibolu, Diyarbakır, Bitlis ve Suriye cephelelerinde tümen, kolordu, daha sonra 7. Ordu ve Yıldırım Orduları Grubu komutanlıklarındaki anılarının kısa bir bölümü, ilk kez Uluğ İğdemir tarafından "Sümerbank" dergisinin Kasım 1965 tarihli 53. sayısında "Atatürk'ün Günceleri" adlı yazısıyla yayımlanmıştır¹²³. İğdemir, kısa makalesinde "bundan 20 yıl kadar önce, milli şairimiz Mehmet Emin Yurdakul'un büyük oğlu Halim Yurdakul, bir görevde bulunduğu Diyarbakır'da o zaman Tekel Müdürü bulunan bir zatın elinde, Atatürk'ün bir güncelerini görmüştür. Bu zat rahmetli Halim Yurdakul'a "Benim elimde Atatürk'ün bir hatıra defteri var. Bu defterde babanızı ilgilendiren bazı anılar da bulunuyor, isterseniz size göstereyim der. Halim Yurdakul, defteri inceledikten sonra babasıyla ilgili anıların bir kopyasını alır" tanıtımıyla 19 ve 27 Kasım 1916 tarihli Mustafa Kemal Atatürk'e ait, okuduğu kitapları anlattığı, anılarının iki günlük kısa bir kısmını yayımlamıştır. İğdemir'in 1965 yılında yayımladığı bu belgeleri kendisine veren kişinin kimliğinden haberdar olmadığı anlaşılmaktadır.

¹¹⁹ Murat Bardakçı, **Bir Devlet Operasyonu; 19 Mayıs**, İstanbul, Turkuaz Medya Grup, Eylül 2019.

¹²⁰ **Atatürk'ün Anıları**, Yayına Hazırlayan İsmet Görgülü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 15.

¹²¹ **Atatürk'ün Anıları 1917-1919**; Sadeleştirilen; İsmet Bozdağ, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1982.

¹²² **Atatürk'ün Anıları**, İsmet Görgülü.

¹²³ Uluğ İğdemir, "Atatürk'ün Günceleri" **Sümerbank**, Aylık Endüstri ve Kültür dergisi, C 5, S 53, Kasım 1965, ss. 38-41.

Nitekim bu anıların tümünün 1972 yılında Türk Tarih Kurumu'nda yayımlanmasıyla, gerçekler ortaya çıkmıştır. Kitabın önsözünde Afet İnan; *“Rahmetli şair Mehmet Emin Yurdakul'un büyük oğlu Halim Yurdakul, İstanbul Tekel Genel Müdürlüğünde Ulaştırma Müdürü iken, bir iş için Diyarbakır'a gitmiş; rahmetli Şükrü Tezer de Diyarbakır Tekel Müdürü olarak orada bulunuyormuş. Halim Yurdakul, Şükrü Tezer'in evinde misafir iken, bir gün Şükrü Tezer: “Benim elimde Atatürk'ün bir hatıra defteri var, orada babanızı ilgilendiren notlar bulunuyor” diyerek defteri Halim Yurdakul'a göstermiş. O da babasını ilgilendiren ve defterin XXVI. ve XXXIV. sayfalarında bulunan notların kopyalarını almış. Halim Yurdakul daha sonra bu notları Genel Müdürümüz Uluğ İğdemir'e vermiştir.”*¹²⁴ Şeklinde anlatmış ve bu kişinin Atatürk'ün yaverlerinden Şükrü Tezer olduğu ve onun sayesinde de Atatürk'ün daha önce hiç yayımlanmamış anılarını içeren defterlerin varlığı öğrenilmiş oluyordu.

Şükrü Tezer; asteğmen olarak savaş yıllarında Diyarbakır, Doğu ve Suriye cephelerinde 1916 - 1918 yılları arasında Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliğinde bulunmuş, karargâhta ve muharebe alanlarında, gezi ve denetlemelerinde ona refakatte bulunarak sevgi ve güvenini kazanmış bir subaydı¹²⁵. Tezer, amcası Fuat Bulca vasıtasıyla Kafkas cephesinde Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliğine alınmıştı¹²⁶. Yedek subay olduğu için savaş sonunda Manisa'ya gelmiş daha sonra yine Fuat Bulca vasıtasıyla Atatürk ile görüşme çabalarında başarılı olamamış ve amcasının önerisiyle Bergama Vergi Dairesi'ne atanmıştır. Daha sonra Tekel Müdürlüğüne geçen Şükrü Tezer; Tekel Müdürü olarak İzmir, Samsun, Bitlis, Diyarbakır ve Malatya'da 23 yıl çalıştıktan sonra 1949 yılında emekli olmuştur¹²⁷.

Şükrü Tezer; askerden terhis olduktan sonra Manisa'ya yerleşmiş ve işgal döneminde bir ihbarla Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri olmasından dolayı Yunan kuvvetleri tarafından sık sık görevi başından alınarak tutuklanmış, karakola imza karşılığında serbest bırakılmıştı. İlk serbest kalışında da evinin aranması ihtimaliyle, elindeki tüm belgeleri, kendi savaş

¹²⁴ Şükrü Tezer, **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, TTK Yayınları, Ankara, 3.Baskı, 1995, sunuş kısmı, s. VII. Afet İnan'ın anlatımı.

¹²⁵ İsmail Hakkı Akansel, **Atatürk'ün Yaverleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s. 124.

¹²⁶ İsmail Hakkı Akansel, **age.**, s. 160.

¹²⁷ Nitekim Şükrü Tezer de anılarında; *“1942 yılında Tekel Başmüdürlüğü olarak Diyarbakır'da bulunduğum sıralarda, Mustafa Kemal'in pek kıymetli hayatından bir kısmını geçirmiş oldukları söz konusu köşkün sakafı altında saklı kalan birçok hatıralarını, hayalen de olsa canlandırıp yaşatmak emeliyle, bilhassa gidip görmüş ve her yerini gezmiştim.”* Şükrü Tezer, **age.**, s. 107. Diyerek Diyarbakır'da Tekel Müdürü olduğundan ve anıların varlığından söz etmişti.

notlarını ve özellikle de Atatürk'ün kendisine verdiği defterleri evinin mahzeninde saklayarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır¹²⁸.

Mustafa Kemal Paşa; 16 ncı Kolordu ve 2 nci Ordu (vekâleten) komutanlıklarında bulunduğu sırada, kendisinin eski harf ve el yazısıyla tuttuğu, 7 Kasım 1916 - 25 Aralık 1916 tarihleri arasındaki yaklaşık bir buçuk aylık bir süreyi kapsayan 10 cm x 15 cm boyutundaki 52 sayfalık hatıra defterini yaveri Şükrü Tezer'e vermiştir¹²⁹. Şükrü Tezer; 1972'de basılan kitabının girişinde bu durumu "Bahis konusu edilen ve kitaba özel bir durum verecek olan Hatıra Defterinin muhafazası, bazı hususî evrakı meyanında Kumandan Mustafa Kemal tarafından şahsıma tevdi buyurulmuştu. Maiyetlerinden ayrılırken diğer vesaikle birlikte kendilerine takdim sırasında, eline aldığı bu defterin birkaç sahifesini çevirip gözden geçirdikten sonra bana uzatırken: — Şükrü! Bu, sende kalsın! Buyurarak naçiz şahsıma hediye etmek suretiyle göstermiş oldukları bu pek büyük lütufları karşısında minnet ve şükranlarımı arz etmekten âciz kalmıştım."¹³⁰ Diyerek defterlerin nasıl kendisinde kaldığını anlatmıştır¹³¹.

Şükrü Tezer, emekliliğinde kaleme aldığı kendi anılarını da yazmış ve Atatürk'ün de defterlerini eklemiş ancak 1969 yılındaki ölümü nedeniyle bunları yayımlatamamıştır¹³². Ölümünden iki yıl sonra 1972 yılında "*Cumhuriyetimizin 50 nci Kuruluş Yılı*" anısına Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştı. Anlaşıldığına göre, Türk Tarih Kurumu genel müdürü olan Uluğ İğdemir'in yazısı sonrası bu kişinin Şükrü Tezer olduğu anlaşılmıştır. Nitekim 1971 yılında Afet İnan; İzmir Barosunun düzenlediği "*Atatürk Haftası*" törenlerinde Şükrü Tezer'in ailesini bularak görüşmüş ve Tezer'in oğlu Cahit Tezer, babasının yazılarıyla birlikte o hatıra defterini Afeti İnan'a Türk Tarih Kurumunda yayınlanmak üzere vermişti¹³³.

Şükrü Tezer; ölmeden önce bu anılara yazdığı giriş kısmında bu defter hakkında önemli bilgiler vermişti. Bu defterin yayımlanması noktasında amacını "*Binaenaleyh, bu teşebbüsten yegâne maksadım, Birinci Dünya Harbi mümtaz kumandanlarından Mustafa Kemal Paşa'nın -bugüne kadar*

¹²⁸ İsmail Hakkı Akansel, *age.*, s. 160.

¹²⁹ İsmail Hakkı Akansel, *age.*, s. 160.

¹³⁰ Şükrü Tezer, *age.*, s.3.

¹³¹ Şükrü Tezer kitapta kendi anılarına da yer vermiş ancak Atatürk'ün yazdıklarına dokunmadan kitapta bir bölüm olarak yayımlamıştır.

¹³² İsmail Hakkı Akansel, *age.*, s. 124 ve s. 185.

¹³³ Şükrü Tezer, *age.*, sunuş kısmı, s. VII. Afet İnan'ın anlatımı.

*herhangi bir vesile ile hiç bir yerde bahsi geçmemiş olduğu için - henüz kimse tarafından bilinmeyen ve hiç bir suretle intişar etmemiş hatıratını, o günlere ait bazı fotoğraflarıyla birlikte tespit ve bunu büyük Türk milletine mal etmektir.”*¹³⁴ Şeklinde anlatan Tezer, fotokopilerinden aynen aktarılan bu defterdeki anılarla *“aziz Atatürk'ün İstiklâl Mücadelesini müteakip meydana getirdiği tarihî inkılâplarından bir kısmını, yıllarca önce tasarlayarak bizzat kaydetmiş bulunduğunu görmek ve anlamak imkânlarını da”*¹³⁵ bahşedeceğini de belirtmiştir. Ayrıca onun *“yalnız asker ve devlet adamı olmadığını, aynı zamanda şiir, edebiyat ve felsefeye karşı olan merak ve derin alâkalarını da bu vesile ile müşahede etmenin”* mümkün olacağı da eklemiştir.

Tezer daha önemli bir bilgi vermiş ve bu hatıratın Atatürk'ün de onayı ile, iki günlüğe ait kısmının bir makalesi vesilesiyle *“bundan kırk beş sene önce ve 1922 yılında İzmir gazetelerinden birinde neşredilmiş”*¹³⁶ olduğunu belirtmiştir¹³⁷.

Tezer; Mustafa Kemal tarafından bizzat yazılan 1916 ile 1919 arasındaki üç yıllık hayatını anlatan hatıra defterindeki ana konuları da;

“ a) Yukarıda kayıt ve işaret etmiş olduğum veçhile ne Gazi, ne Ebedî Şef ve ne de Atatürk devirlerinden bahsedilmeksizin, doğrudan doğruya Mustafa Kemal'in Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Zaferini müteakip ve 1916 yılında 16ncı Kolordu Kumandanı olarak Edirne'den Şark cephesine hareketle Diyarbakır ve Bitlis havalisinde geçen başarılı hizmetleri,

b) O tarihlerde kendileri tarafından yazılmış olan günlük hatıralarının (fotokopi halinde) aynen ve izahlı şekilde nakli, (eserin ruh ve esasını ve aynı zamanda özelliğini, bugüne kadar istisnasız olarak edecektir.)

¹³⁴ Şükrü Tezer, *age.*, s. 2

¹³⁵ Şükrü Tezer, *age.*, s. 3.

¹³⁶ Şükrü Tezer, *age.*, s. 4.

¹³⁷ Şükrü Tezer kitabında; *“Bu hatıratın, aşağıda ve kitabın « Başlangıç » bölümünde görüleceği üzere iki günlüğe ait kısmı, bir makalem vesilesiyle bundan kırk beş sene önce ve 1922 yılında İzmir gazetelerinden birinde neşredilmiş bulunmaktadır ki, bu neşriyat daha önceden, sözü geçen müesseseye yapılan teşebbüs üzerine aziz Ata'nın yüksek müsaadesi alınmak suretiyle keyfiyet tasvip ve müsamaha ile karşılanmıştır.”* Cümleleriyle yıllar önce anılarından bir kısmının yayımlandığını belirtmiştir. Paşa'nın İzmir'den Ankara'ya dönüşünde siyasi faaliyet yürütmesini engelleyecek şekilde 3 mebus tarafından verilen tasarı karşısında tepkilerin olduğu ortamda Şükrü Tezer de İzmir'deki Sada-yı Hak gazetesi,ne bununla ilgili bir yazı göndermiş, yazıda da Atatürk'ün defterlerinden bir iki anıyı kullanmıştır. Gazete bu yazıyı Ankara'ya sorarak onay almış ve yazı Aralık ayı sonunda yayımlanmıştı. Şükrü Tezer de bu yazıyı defterin Atatürk'ün olduğuna kanıt olarak anılarında dile getirmiştir. Şükrü Tezer, *age.*, ss. 13-15.

c) *Mustafa Kemal'in 16ncı Kolordu Kumandanı iken 1917 yılı Şubat ayı içinde Hicaz Seferi Kuvvetler Kumandanlığına tayini üzerine Silvan'dan Şam'a yaptıkları çok meraklı seyahati, (bu arada, zamanın Bahriye Nazın ve 4 üncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa ile aralarında geçen hadise), Şam'dan 2nci Ordu Kumandanı olarak tekrar Diyarbakır'a avdeti,*

d) *2nci Ordu Kumandanlığı zamanına ctit hadiseler,*

e) *7 nci Yıldırım Ordusu Kumandanlığına tayini üzerine teşkilâta müteallik işlerin tamamlanması maksadiyle ilkönce geçici bir zaman için bulunmuş oldukları İstanbul'da ve daha sonra Ordu Merkezi Halep'te geçen hayat ve faaliyetleri, (bu arada, memleketimizin müdafaa ve genel idaresi gibi en önemli siyasi ve diğer meselelerle ilgili olarak Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı müttefikimiz Alman Mareşali von Falkenhayn ile olan çetin ve cesurane mücadelesinin safahat ve sonuçları.)Ve nihayet bunlarla birlikte muhtelif konularda geçen olayların da şahsî notlara dayanarak açıklanmasına ve böylece 1916-1918 Mustafa Kemal'ini, o yıllara ait bilinmeyen taraf ve hüviyetiyle tanıtmak suretiyle eserin tamamlanmasına çalışılacaktır.*¹³⁸ Şeklinde açıklamıştır.

Böylelikle Mustafa Kemal Paşa'nın 1916-1918 yılları arasında Edirne'den itibaren Diyarbakır ve Doğu Suriye cephelerinde başından geçen olayları yazdığı anı defteri Şükrü Tezer'in ailesi tarafından 1971 yılında TTK'ya verilmiş ve ilk baskısı "Atatürk'ün Hatıra Defteri" adı ile bir yıl sonra 1972 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından açıklamalı olarak yayımlanmıştır. İlk baskısı 1972 yılında yapılan bu kitap; daha sonra; Türk Tarih Kurumu tarafından, 1989-1995-2008-2018 yıllarında da basılmıştır.

Ayrıca Afet İnan tarafından yazılmış Atatürk'ün Karlsbad'daki hatıraları da önemlidir. 1918 yılının Temmuz ayını kapsayan günlük şeklinde tuttuğu bu hatıra defterleri, "*Mustafa Kemal'in Karlsbad'da "Geçen Günlerim" başlığı altında altı deftere yazdığı hatıralarıdır, yalnız 6. Defter Karlsbad'dan Viyana'ya geldiği gün bir sayfa olarak yazılmıştır. Diğer sayfalar boş kalmıştır. Eski harflerle yazılmış bu beş defterde has isimler ve bazı deyimler Fransızca olarak kaydedilmiştir. İki günlük yazılar da tamamen Fransızcadır. Mustafa Kemal Atatürk, askeri, siyasi ve sosyal meseleler üzerinde fikirlerini açmakta ve özellikle okuduğu kitaplardan*

¹³⁸ Şükrü Tezer, *age.*, s. 6.7.

aktarmalar yapmaktadır. Ancak bunlarda kendi fikirlerini çoğunlukla belirtmemektedir."¹³⁹

Bu defterler Mustafa Kemal Atatürk'ün, Karlsbad ve Viyana'daki 30 Haziran 1918 Pazar gününden, 28 Temmuz Pazar gününe kadar altı deftere yazdıklarını kapsamıştır. 1931 yılında Afet İnan tarih çalışmaları sırasında, Atatürk'ün Çankaya'daki eski köşkün kütüphanesinde bulunduğu bu defterleri, kendisine gösterdiği zaman Atatürk'ün çok duygulandığını anlatmıştır. Atatürk bu defterlere bazı eklemeler yaparak Afet İnan'a ileride yayımlaması için vermiştir. Bu altı defterin ilk beşi, günü gününe hatta saatleri de olmak üzere tutulmuş son altıncı defter ise sadece bir sayfa olarak Viyana'da yazılmıştır¹⁴⁰.

Atatürk'ün Yanında Bulunanların Anlattıkları

Atatürk'ü yanında yer alan, görevleri ve arkadaşlıkları gereği onunla uzun saatler geçirmiş olanların yazdığı Atatürk biyografileri de Atatürk'ün anıları kapsamında değerlendirilmelidir. Bunların başında manevi kızı tarihçi olan Afet İnan gelmektedir. Afet İnan'ın Atatürk'ün çeşitli hatıralarını içeren "*Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*" kitabı 1959 yılında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından basılmıştı. "*Basıldığı tarihte büyük ilgi gören bu anı kitabının, ikinci (1968), üçüncü (1980) ve dördüncü (1984) baskıları yapılmıştır.*"¹⁴¹

Afet İnan bu kitabında, Atatürk'ün kendi ifadeleri olan metinlerin yanı sıra, kendisine anlattıkları ve notunu tuttukları ile bizzat tanık olduğu anıları vermiştir. Arı İnan'a göre; "*Örneğin Atatürk'ün doğum günü -ki bazı yayınlarda yanlış anlatılmaktadır- veya mezarının nerede olmasını istediğinin kendisi ile konuşulduğu bir toplantı gibi...*"¹⁴²

Gerçekten de Afet İnan'ın Atatürk'ten alıntılarla yazdığı bu eserde; hastalığı, bu süreçte nasıl hissettiği ve mezar konusu anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise daha ilk gençlik dönemlerdeki milli düşünceleri, üçüncü bölümde ise Kurtuluş Savaşı'na ait bilgiler ve Lozan Antlaşması anlatılmıştır. Dördüncü bölümde Atatürk'ün hayatında önemli yer tutan Arıburnu ve Anafartalar'daki bazı anıları, beşinci bölümde ise Türk Tarih

¹³⁹ Afet İnan, Ayşe, **M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, TTK Yayınları, Ankara, 1983, s. VII.

¹⁴⁰ Afet İnan, **age.**, s. 24.

¹⁴¹ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, 8. Baskı, Haz. Arı İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. IX.

¹⁴² **Age.**, s. IX.

Kurumu, Türk Dil Kurumu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi hakkındaki görüşleri bulunmaktadır. Altıncı ve yedinci son bölümde ise kadın hakları ve Atatürk'ün milli eğitim, harfler ile kültür konuları ile ilgili görüş ve anıları verilmiştir.

Aynı şekilde Atatürk'ün yanında olan Yusuf Hikmet Bayur'un önce 1939 yılında Atatürk'ün kişisel özelliklerini anlattığı “*Atatürk*” başlıklı makalesi¹⁴³; ardından 1973 yılında *Bellekten*'de yayımladığı “*Atatürk'ten Anılar*” başlıklı makalesinde Atatürk ile ilgili önemli anıları ilk kez yayımlamıştır¹⁴⁴. Daha sonra yine 1988'de farklı anılar yayımlanmıştır¹⁴⁵. Yusuf Hikmet Bayur; 1958 yılında “*Türk İnkılâbı Tarihi*” adlı eserini hazırlamaya başladığı sırada o dönem için Atatürk üzerine ayrıntılı bir eserin yazılmadığı yönünde yapılan eleştiriler nedeniyle bu konuda çalışmaya başlamıştır. Bayur; bu konuda bir kitap hazırlamaya başlamış ve 1963 yılında biten bu kitap, belgelerle ve Atatürk'ün en yakın arkadaşlarıyla görüşülmesi sonrasında¹⁴⁶ ancak 1990 yılında “*Atatürk Hayatı ve Eseri (Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar)*” adıyla basılmıştır¹⁴⁷. Bayur bu kitabının önsözünde “*Bu eser bir Atatürkçünün eserdir, ancak objektif olmaya elden geldiğince çalışılmıştır. Bazen uzun tartışmalardan sonra da olsa Atatürk'le anlaşamadığım nokta pek kalmamış gibidir. Onun bu gibi tartışmalara yol açması ve bunları araması büyüklük ve dehâsının ayrıca bir belirtisidir. Böylelikle bir düşünce ve işin bütün yönleri aydınlandığı gibi onları uygulayacak ve görececek olanlar da inanç içinde çalışabileceklerdir. Bu yüzden ben de Atatürk'ün yaptıklarını anlatırken gerekçeleri üzerinde az çok bilgim varsa onları daha iyi ve yetkili olarak anlatabilecek bir durumda bulunduğumdandır.*” Diyerek bu biyografinin önemini vurgulamıştır.

Aynı şekilde, Enver Behnan Şapolyo tarafından ilk baskısı 1944 yılında yapılan “*Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*” ile¹⁴⁸ Falih Rıfki'nin Atatürk'ün önemli bir biyografisi olan 1958 baskılı “*Çankaya*”¹⁴⁹ kitabı ve

¹⁴³ Hikmet Bayur, “Atatürk”, *Bellekten*, C 3, S 10, Ankara, Nisan 1939.

¹⁴⁴ Yusuf Hikmet Bayur, “Atatürk'ten Anılar”, *Bellekten*, C 37, S 148, Ankara, Ekim 1973.

¹⁴⁵ Yusuf Hikmet Bayur, “Atatürk'ten Anılar”, *Bellekten*, C 52, S 204, Ankara, Kasım 1988.

¹⁴⁶ Neşe Çetinoğlu, “Hikmet Bayur, Atatürk, hayatı ve eseri” Kitap tanıtımı”, *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 11 (33), Cumhuriyet Özel Sayısı-III, ss.1059-1060.

¹⁴⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri (Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar)*, ATAM Yayınları, Ankara, 1990.

¹⁴⁸ Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, Berkalp kitabevi, 1944.

¹⁴⁹ Falih Rıfki Atay, *Çankaya- Atatürk Devri Hatıraları*, Dünya Yayınları, 1958.

Şevket Süreyya Aydemir'in 1973 baskılı “*Tek Adam*” kitapları¹⁵⁰ da en erken yayımlanmış, değerli biyografilerdir.

Atatürk'ün Çanakkale Raporları

Atatürk'ün Çanakkale Muharebelerindeki yaşadıklarından Anafartalar'a ait anılarının bir kısmı, ilk kez Uluğ İğdemir tarafından Cumhuriyet'in 20.Yılı anısına 1943 yılında *Bellekten* dergisinde yayımlanmıştı¹⁵¹. Daha sonra Sel yayınlarından 1955 yılında “Anafartalar Hatıraları”¹⁵² olarak çıkan Arıburnu'nda geçen bu anıları içeren defteri, Mustafa Kemal Atatürk, okuması için o dönem TTK Genel Sekreteri olan Reşid Galip'e vermişti. Uluğ İğdemir bu konuda “*Reşid Galip'in kütüphanesinde gördüğüm bu kıymetli defteri ben de okumak istedim. Reşid Galip bu müsaadeyi verirken defterin kopyasını da almama izin verdi. Hatıraları 15 Ocak 1934'te kopya etmeye başladım. Atatürk, 1937 yılında bu hatıraların Bellekten'de neşredilmesini emretmişlerdi. O zaman bu mümkün olmadı. Şimdi Atatürk'ün bu emirlerinin de yerine getirmekle ayrıca en büyük bahtiyarlığı duyuyorum*” diyerek bu anıları 1962 yılında TTK'da, “Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe” adıyla 1.Baskısını bastırmıştır¹⁵³. Uluğ İğdemir daha sonra yine TTK'dan aynı kitabın 2.Baskısını 1990 yılında yayımlatmıştı¹⁵⁴. Aynı şekilde, Arıburnu Muharebeleri Raporu da Uluğ İğdemir tarafından hazırlanmış ve 1968 yılında yayımlanmıştır¹⁵⁵.

¹⁵⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Yayınevi, İstanbul, 1973.

¹⁵¹ Uluğ İğdemir, “Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hâtıraları” *Bellekten*, Ekim 1943, C 7, S 28, Sayfalar: 1-88.

¹⁵² Uluğ İğdemir, kendisinden yeniden basmak için izin isteyen Harun Sel'e o izni verdiğini, kitabın çok sattığını ancak eksiklikler içerdiğini belirtmişti.

¹⁵³ Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe*, Haz., Uluğ İğdemir, TTK Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 1962.

¹⁵⁴ Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe*, Haz., Uluğ İğdemir, TTK Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1990.

¹⁵⁵ Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*. (Yay. Haz. Uluğ İğdemir), Türk Tarih Kurumu Ankara 1968.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkenin kurtarıcısı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, hayatının belli dönemlerini yazıya geçirme konusunda bilinçli davranmış ve günümüze yeni nesillere de ulaşacak şekilde önemli eserler bırakmıştır. Daha ülke kurtulmadan, devlet kurulmadan gazetelerde verdiği demeçlerle bile bu literatüre büyük katkı sağlanmıştır. Önemli konularda basına verdiği demeçler, gazetecilerle yakın ilişkisi onun iletişim konusunda da önemli bir değer olduğunu ortaya çıkarmıştır. 1918 yılı sonlarında kendisi hakkında yazılmış bazı yazılara, gazetecilerin imzasıyla yanıt verdiği de bilinmektedir.

Bu nedenle Atatürk'ün yaptıklarını bir şekilde yazıya geçirmesi, halka hesap verip görev bilinci ve sorumluluğunun da en üstte olduğunu göstermesi açısından değerlidir. Kronolojik olarak vermeye çalıştığımız Atatürk'ün, doğumundan, askeri hayatına, fikir ve düşüncelerinin oluşmasında katkısı olan olaylar ve başarısının kaynağını oluşturan başından geçen anılar, onun tarihe geçmesini sağlamıştır. Bir yönüyle de tarihyazımında tarihçi ve araştırmacıların kullandığı birinci el kaynak olarak değerlendirilmektedir. Görüşlerinin incelenmesi noktasında sürekli başvuru kaynağı olan anıları ve en erken biyografileri bu anlamda onu anlamak ve yaptıklarının nedenlerini görmek açısından tarih yazımında kullanılan eserlerdir. Bir devlet adamı sorumluluğu ile kendi el yazılarıyla defterler tutması ve bunları bir şekilde yayımlatması da halkın kendisine bakışını, doğru yönde etkilediği de bir gerçektir.

Atatürk'ün en önemli anıları olarak görülen 1926 yılında gazetelerde yayımlattığı ve Milli Mücadele ve özellikle Vahdettin ile ilgili anılarıdır. Bu anılar, gazeteciler Mahmut Bey ve Falih Rıfkı Bey aracılığıyla dinlenilmiş ve sonra Atatürk'ün de olduğu ortamda okunarak son düzeltmeler de yapılmıştır. Bu anılar her ne kadar 1 ay sonra belirli nedenler ile kesilmişse de anlaşılın şu ki aslında 1926 olaylarına kadar getirilmiştir. Bunun en önemli yanı da yayımlandığında Vahdettin'in hala sağ olmasıdır. Atatürk; Milli Mücadele konusunda bugün bile belli ortamlarda belgesiz olarak tartışmaya açılan Vahdettin ile ilişkileri konusunda büyük bir özgüven ilke olayları anlatmıştır. Her ne kadar anılar 1 ay sonra ilk kısmın bitmesi nedeni belirtilerek bitirilmişse de, daha o süreçte yazarlarının da ifade ettiği üzere Samsun'a çıkış hatta Samsun sonrasına kadar getirilmiş ve tüm dünyaya duyurularak yayımlanmaya başlanmıştır. İlk kısım sonrası anılar ise "İzmir Suikasti" sonrası süreçte "Nutuk" olarak 1927'de okunmuş ve yayımlanmıştır. Yayımlanmasında telgrafların da verilerek belgelendirildiği

ve diğer taraf olarak görülen Vahdettin tarafından da bu süreç ile ilgili anıların yayımlanmadığı düşünülecek olursa Atatürk tarafından yayımlanan bu anıların önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Atatürk'ün anılarını içeren ilk biyografiler de dahil olmak üzere gazete demeçleri ve gazetelerdeki anılarındaki bilgiler temel bilgiler idi. Bu anılar, daha o tarihlerden itibaren tarihyazımında kullanılmaya başlanmıştır. Bu anıların 1944 ve 1955 tarihli kitap hali ve daha sonraki baskılarında dönemsel olarak dilin sadeleştirildiği görülmektedir. Özellikle 1926 ilk tarihli anıların hazırlanmasında katkıları olan Mahmut Bey'in 1937 yılında hayatının kaybetmesi, 1944 ve 1955 basımlarında Falih Rıfki'yı bu konuda tek isim haline getirmiştir. Falih Rıfki'nın da bundan rahatsız olmadığı da, bu anıları daha sonraki süreçte tek başına sahiplenmesinden bellidir. Günümüzdeki son baskılarında da bu anılar onun adıyla yayımlanmaktadır.

Bu çok önemli anılar, dönemin belgelerinde ve yazışmalarında, aynı zamanda da Atatürk'ün arkadaşlarının da kendi anılarında ortaya çıkan doğrulamalarla günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca yabancı devletlerin belgeleri ile de doğrulanan birçok konu, bu anıların öneminin daha da artırmaktadır. Bu nedenle de hala bilimsel olarak tarihyazımında kullanılmaktadır. Aradan yüz yıl geçmiş olmasına rağmen ve özellikle de Atatürk ve Vahdettin konusunda tartışmaların olduğu her dönemde bu anıların “tek taraflı” olarak nitelendirilmesini de tartışılır hale getirmektedir. Özellikle bu anıların ilk yayımlanma tarihinde Vahdettin'in sağ olması nedeniyle, bu anılara karşı mutlaka kendisinin veya çevresinin elinden çıkması gerektiği düşünülen ve eleştirel olması beklenen anıların hala ortaya konulmadığı da ortadadır. Vahdettin'in yazıları olduğu iddiasıyla ortaya çıkan eserlerde de bu ikili arasında geçenlerin, sadece Atatürk'ün anlattıklarıyla verilmesi de tarihyazımında yeni bulgular çıkana kadar Atatürk'ün ikili görüşmelerdeki bilgilerinin uzun süre kullanılacağını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Akşam

Ati

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Halkın Gazetesi

İkdam

İleri

Milliyet

Minber

Son Saat

Takvim-i Vekayi

Tasvir-i Efkar

Vakit

Yenigün

Yeni Ses

Zaman

Eserler

Akansel, İsmail Hakkı, **Atatürk'ün Yaverleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.

Alev, Coşkun, **Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C 2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C 4, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C 5, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C 12, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

Atatürk'ün Anıları 1917-1919, Sadeleştiren); İsmet Bozdağ, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1982.

Atatürk'ün Anıları, Yayına Hazırlayan İsmet Görgülü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.

Atatürk'ün Not Defterleri, C 10, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

Atay, Falih Rıfki, **19 Mayıs**, Ulus Basımevi, Ankara, 1944.

Atay, Falih Rıfki, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955

Atay, Falih Rıfki, **Çankaya- Atatürk Devri Hatıraları**, Dünya Yayınları, 1958.

Atay, Falih Rıfki, **Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965.

Atay, Falih Rıfki, **Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, Remzi Yayınevi, İstanbul, 1973.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal, (1881-1919)**, C I, Remzi Kitabevi, 1999.

Bardakçı, Murat, **Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs**, İstanbul, Turkuaz Medya Grup, Eylül 2019.

Bayur, Hikmet, “Atatürk”, **Belleten**, C 3, S 10, Ankara, Nisan 1939.

Bayur, Yusuf Hikmet; “Atatürk'ten Anılar”, **Belleten**, C 37, S 148., Ankara, Ekim 1973.

Bayur, Yusuf Hikmet; “Atatürk'ten Anılar”, **Belleten**, C 52, S 204., Ankara, Kasım 1988.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Atatürk Hayatı ve Eseri (Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Atatürk Hayatı ve Eseri, Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Birinci, Necat, “Ruşen Eşref’in Mülakatlarına Göre Mustafa Kemal Paşa, (1918-1919)”, **Türk Dili Aylık Dil Dergisi**, Yıl 34, C XLVIII, S 395-396, Kasım-Aralık 1984.

Böke, Pelin, **Yenigün'den Cumhuriyet'e Yunus Nadi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1994.

Çelebi, Mevlüt, “Atatürk Biyografisine Katkı: “Gazi Paşa’yı Nasıl Tanıdınız?”, **Belgi**, S 17 (Kış 2019/I).

Çetinoğlu, Neşe, “Hikmet Bayur, Atatürk, Hayatı ve Eseri” Kitap tanıtımı”, **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, 11 (33), Cumhuriyet Özel Sayısı-III, ss.1059-1060.

Elmacı, Mehmet Emin, **Mustafa Kemal Atatürk'ün Kamuoyunda Tanınması (1911-1919)**, ATAM Yayınları, Ankara 2022.

Görgülü, İsmet, **Atatürk'ün Anıları**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1997.

İnan, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, 8. Baskı, Haz. Arı İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

İnan, Ayşe Afet; **M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, TTK Yayınları, Ankara, 1983.

Kocatürk, Utkan, **Atatürk Ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918 – 1938**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1973.

Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**. (Yay. Haz. Uluğ İğdemir), Türk Tarih Kurumu Ankara 1968.

Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe**, Haz., Uluğ İğdemir, TTK Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 1962.

Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe**, Haz., Uluğ İğdemir, TTK Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1990,

Özdemir, Sami N, “Cumhuriyetin Ellinci Yılında: Atatürk'ün Yazıları, Sözleri” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl 1973, C 28, S. 03.

Ruşen Eşref, “Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat” **Yeni Mecmua**, Çanakkale Nüsha-yı Mümtazesı, C III, 1918.

Sarıhan, Zeki, **Kurtuluşu Savaşı Günlüğü**, 4.Cilt, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1984.

Soydan, Mahmut, **Ankaralı'nın Defteri**, Hazırlayan: Nejdet Bilgi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

Şapolyo, Enver Behnan, **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**, Berkalp Kitabevi, 1944.

Tezer, Şükrü, **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, TTK Yayınları, Ankara, 3. Baskı, 1995.

Turan, Şerafettin, **Mustafa Kemal Atatürk, Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2004.

Türkmen, Zekeriya, “Not Defterine Yazdıklarına Göre 19.Tümen ve Anafartalar Grubu Komutanı Kurmay Albay Mustafa Kemal'in Değerlendirmeleri”, **100. Yılında Çanakkale Savaşları Uluslararası Kongresi**, ATAM Yayınları, Ankara, 2017.

Türkün Altın Kitabı: Gazi'nin Hayatı ve Büyük Halaskarımız Hakkında Münevverlerimizin ve Meşahirimizin İntibaat ve Mülahazatı: Kısım 1, 2, 1928.

Uluğ, İğdemir, “Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hâtıraları”, Belleten, Ekim 1943, C 7 – S 28, ss. 1-88.

Uluğ, İğdemir, “Atatürk'ün Günceleri” **Sümerbank**, Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 5, S 53, Kasım 1965, ss. 38-41.

Ünaydın, Ruşen Eşref, “Mustafa Kemal Paşa'yı Nasıl Tanıdım”, **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, Kasım 1983, C XLVII, s. 418.

Yalman, Ahmed Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C 1, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. İstanbul, 1997.

Yeni Mecmua'nın 18 Mart 1915 Fevkalade Nüshası, İstanbul, 1918.